

Національний університет «Кієво-Могилянська Академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

«Ідеологія кризи в капіталістичній глобалізації»

Кваліфікаційна робота

Виконала:

Студентка IV р.н.

Бабенко Є.С.

Науковий керівник:

Старший викладач кафедри

культурології НАУКМА

Черепанин В.М.

Рецензент:

Амельченко Н.А.

Кандидат філософських наук

Завідувач кафедри політології НАУКМА

Київ-2009

План

Вступ	4
I. Аналіз причин світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на основі структури транснаціональної фінансової системи в капіталістичній глобалізації	
1. 1. Історична динаміка глобальної фінансової кризи	
1.1.1. Світосистема та її криза	6
1.1.2. Матеріальна експансія євровалютного ринку. Крах системи фіксованих валютних курсів.....	8
1.1.3. Перехід до системи гнучких валютних курсів.....	11
1.1.4. Банківські позики як причина інфляції. Міжбанківське створення грошей....	13
1.1.5. Фінансова експансія як дерегуляція банківської справи. Занепад середнього класу.....	15
1.1.6. Грошово-кредитна криза 1970-х рр. як визначальна криза сучасної світо економіки.....	16
1.2. Сучасні транснаціональні актори та наслідки їхньої діяльності: аналіз ідеологій фінансових політик МВФ, Світового Банку та ВТО	
1.2.1. Дії МВФ та Світового Банку.....	18
1.2.2. Стратегія кредитування МВФ. Бунт незгодних.....	21
1.2.3. ВТО.....	24
1. 3. Причини сучасної глобальної фінансово-економічної кризи.	
1.3.1. Спекуляція як поразка капіталістичної системи. Біржа як кризовий чинник...27	
1.3.2. Влада ТНК. Фінансове маніпулювання.....	29
1.3.3. Відсутність реального росту. Банківські спекуляції.....	30
1.3.4. Кредитні спекуляції на відсоткових боргах.....	32
1.3.5. Неоліберальний режим ринку іпотечного кредитування. Крах 2008 р.	34

1.3.6. Аналіз феномену фінансіалізації в «новій економіці».....	37
1.3.7. Криза вартості активів.....	39
1.3.8. Колапс кредиту як підсумок фінансиалізації.....	40
1.4. Політична Криза Європейського Союзу у контексті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009рр.	43
1.5. Кризове переформатування світової політики 2008-2009 рр.	46
1.6. Ідеологія сьогодишньої кризи: перегляд фінансових змін	49
1.7. Аналіз альтернатив у кризовій неоліберальній капіталістичній економіці	
1.7.1. Сучасне кейнсіанство	53
1.7.2.«Зелений капіталізм» як новий старт системи.....	55
1.7.3. Актуальність протекціонізму.....	57
II. Криза демократії та військовий перерозподіл імперських сфер впливу. Соціальне насилля як фактор фінансово-економічного зростання. Деконструкція поняття кризи.	
2.1.Переозброєння як частина світоєкономіки. Конфлікти низької інтенсивності...59	
2.2.Ідеологія тероризму: Ірак і США. Проблема «наддемократизації».....64	
2.3. Глобалізація як сегрегація. Ідеологія сучасного насильства як соціальної кризи.	
Криза кризи	
2.3.1. Соціальне обернення катастрофи	69
2.3.2. Деконструкція поняття кризи.....	73
2.3.3. Феномен насильства в кризі глобального капіталізму	76
Висновки.....	79
Список літератури.....	84

Вступ

В даному дослідженні ми зосередимо увагу на світосистемному аналізі сучасного економічно-фінансового порядку, що знаходиться у перманентному кризовому стані. Це є одним з провідних питань, що впливає з поставленої тематики дослідження ідеології кризового явища.

Ми можемо сказати, що, якщо наш предмет досліджень й визначається часом та простором, **метою** нашого підходу є дослідження технік та стратегій функціонування капіталістичної влади, яка постійно шукає нових можливостей та засобів оволодіння капіталом і силою впливу, а **предметом** - суспільство, що підкорюється такому кримінальному законодавству, адже, як зазначає М. Фуко, має місце лише різниця систем, проте спосіб організації, який робить владу такою дієвою, завжди зберігається.²

Ми виходимо з положення необхідності глобального політекономічного погляду до зазначеного дослідження кризи сучасної економіки і фінансів, який би дозволив нам провести аналіз окремих історичних періодів, регіонів, країн, умов, чинників та передумов, що разом із транснаціональними акторами глобалізаційної світоekonomіки зумовлюють перманентний кризовий стан капіталістичної системи.

Ми погоджуємося із засновком Дж. Аррігі, що світова фінансово-економічна криза є черговим переходом у кондратьєвському циклі капіталістичних відносин.³ Отже, в узагальнюючій теорії опису економічних криз сучасної епохи та безпосередньо сьогодні ми можемо виявити, що причини циклів підйомів та спадів полягають в самій природі капіталізму.

Також ми можемо сказати, що жодна з кризових подій сучасності не була обумовлена структурами чи діями, які б можна було зрозуміти локально. Усі досліджені об'єкти та суб'єкти кризових явищ в контексті капіталістичної фінансіалізації, банківської спекуляції чи військових дій є частинами або моментами єдиної глобальної світоekonomіки, дослідити структуру дії та ідеології якої також є нашим завданням.

---

¹ Хардт М., Негри А. Империя. – М., 2004. – С. 18

² Фуко М. Дисциплинарное общество в кризисе. // Интеллектуалы и власть. - Т.1. - М., 2002. – С. 252

³ Арриги Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. - М., 2006. – С. 43

У нашій деконструкції цього політекономічного «спектаклю» ми, зокрема, маємо зосередитися на сьгоднішньому кредитному колапсі банківського сектору економіки США. Для цього ми проведемо історичні паралелі кризового розвитку капіталізму та покажемо систематичну тяглість сьгоднішньої кризи. Дослідження природи подій і тенденцій у сучасних процесах світоєкономіки та фінансів відбуватиметься на матеріалі відповідних процесів минулих десятиліть гегемоністського розвитку США, а також безпосередньо виходячи з аналізу світоєкономіки 2008-2009 рр. Наш критичний підхід намагатиметься знайти фактологічне та причинно-наслідкове пояснення системних протиріч глобалізаційного капіталізму, циклів капіталістичного розвитку та динаміки кризового процесу, адже в кожному з моментів кризового чи передкризового стану світоєкономіки, фінансів, війни та соціуму ми вбачаємо онтологічну необхідність історичного розвитку капіталістичної системи та її ринкових відносин.

Нам необхідна глобальна перспектива для розгляду феномену кризи ще й для того, аби зрозуміти та пояснити те, що криється за поняттям сучасної кризи системи світоєкономіки, державного регулювання, демократії та права, а також для того, щоб побіжно окреслити деякі положення щодо української економіки в контексті світової кризи 2008-2009 рр.

Більш того, розвиток наукового знання неможливо зрозуміти, не беручи до уваги змін, що відбуваються у механізмах влади. В даному випадку типовим прикладом є економічна та фінансова науки.⁴

---

⁴ Фуко М. Дисциплінарне общество в кризисе. // Интеллектуалы и власть. - Т.1. - М., 2002. – С. 256

I. Аналіз причин світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на основі структури транснаціональної фінансової системи в капіталістичній глобалізації.

1. Історична динаміка глобальної фінансової кризи

1.1.1. Світосистема та її криза

Сучасна світосистема завжди була капіталістичною світоєкономікою з тенденцією до нескінченного накопичення капіталу. Як зазначає І. Валлерстайн⁵, капіталістична система не може існувати в жодних інших рамках, окрім як світоєкономічних. Інститути світоєкономіки визначають та керують усіма глобалізаційними процесами світосистеми, головними з яких є ринкові. Причому, виходячи зі структури сьогоденної кризи, сучасні ринки перебувають в умовах глобальної світоєкономіки віртуалізованого ринку, використовуючи віртуальний простір задля здійснення торгівельних операцій. Ідеологія вільного ринку, яка є провідною ідеологією сьогоденного часу, насправді означає, що геть вільний ринок капіталістам не є нагально потрібним: створення олігополій та ТНК це підтверджують. Існує багато варіацій участі держави в операційній роботі віртуальних ринків, тому ми навіть можемо назвати її одним із базових факторів, що визначає ціни та прибуток, а також впливає на транскордонні оборудки і сплачує підприємницькі витрати на виробництво. При цьому, рівень ефективності попиту залежить від світового розподілу доходів, на що впливає боротьба проти компенсаційних, операційних та митних витрат, зокрема й під час економічної кризи.

Отже, оскільки єдиного плану розвитку в економіці не існує, кожна компанія намагається захопити якомога більшу частину ринку, продукуючи якомога більше одиниць товару - так виглядає початкова передумова фінансової кризи надлишковості продукції чи послуг в її історичному об'ємі.⁶ В свою чергу, це призводить до того, що товарів виробляється більше, ніж того вимагає суспільний споживацький попит, тому продукція позбавляється збуту та продажу; в результаті прибуток знижується чи взагалі зникає, робітники звільнюються, а у потенційних споживачів залишається усе менше грошей на купівлю товарів, що, в свою чергу, викликає кризовий економічний спад, стагнацію та рецесію економіки ринку. Дефолт низки компаній пізніше знову спричинить ринковий підйом,

---

⁵ Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение. – М., 2006. – С. 67

⁶ Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе 2007-2009 – М., 2008// <http://www.pasolini.ru/fmp.html>

адже конкуренти здобувають залишені ринкові місця та обладнання. Проте зріст та колапс фіктивного капіталу – те, що Маркс називав «оберненням прав власності» - незмінна особливість економічного циклу при капіталізмі. Після того, як економічний цикл проходить свою кульмінацію, капіталісти шукають нові можливості для подальших вигідних інвестицій. Через те, що рентабельність у виробництві товарів та послуг знижується, капітал перетікає у фінансові інструменти, що зосереджені на майбутніх прибутках. Таким чином сьогодні створюється спекулятивний капітал із розрахунком на те, що економіка продовжить етап зростання. Такі ризиковані фінансові ставки дискредитують себе у довготривалій перспективі, тому що «уповільнений рух економічного зростання в «реальній економіці» зменшує вартість активів, наприклад нерухомості, на які спирається фіктивний капітал».⁷

В основі цього лежить фундаментальна проблема капіталістичної системи, що була висловлена у аналізі капіталу Марксом – нормі прибутку властива тенденція до зниження. Зазначимо, що це не означає падіння фактичного прибутку. Компанія не перестає отримувати високі прибутки, ТНК продовжують збільшувати приватні акціонерні бюджети. Але норма прибутку на інвестований у виробництво (і перевиробництво, що й спричиняє кризу) капітал, згідно із циклічністю капіталістичного режиму, має здатність до зниження. Дотримуючись марксистської позиції аналізу, це відбувається тому, що реальна вартість створюється робітничою працею. Ця «додана вартість» є основою прибутку в теорії політекономії. Але те, що ми спостерігаємо не тільки у кризі, але й під час споживчого зростання економічних показників, заперечує цей базис: під примусом конкуренції капіталісти намагаються скоротити грошові видатки, які вони мають вкладати в робітничу силу. Замість того, вони спрямовують інвестиції у нові технології, що дозволяє їм, за кінцевим рахунком, витратити мізерні кошти на оплату праці найманих робітників або скорочувати кількість останніх. Завдяки новітнім технологіям та обладнанню виробництво більше не потребує робітничої сили. Конкуренція також означає, що рівень експлуатації буде підвищуватися, а рівень заробітної плати зменшуватися. Компанії отримують короткостроковий додатковий прибуток за рахунок інвестування у нові технології, випереджаючи своїх конкурентів на ринку. Проте, коли інші компанії підхоплюють технологічну інновацію, ця прерогатива зникає, і капіталістичний спосіб виробництва змушений шукати нові засоби для збільшення прибутків. Цей етап циклічного спаду й характеризує кризові явища в сучасній економіці. Зниження норми прибутку постійно стимулює до освоєння нових ринків збуту або до фінансових спекуляцій (про них докладніше йтиметься в наступних підрозділах). Завдяки

---

⁷ Пост Ч. Их кризис, наши выводы: повторение 1931 года? // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

цьому світ тримається в докризовому чи передкризовому становищі економіки, але оскільки кризи визначають функціонування капіталістичної системи, вони неодмінно проявляють себе у майбутньому.

1.1.2. Матеріальна експансія євровалютного ринку. Крах системи фіксованих валютних курсів.

Як зазначає Дж. Аррігі, фінансові експансії історично мали місце з XIV століття, відображаючи реакцію капіталу на посилення конкурентного впливу, який незмінно наступав після кожного серйозного зростання світової торгівлі та виробництва. Але більший масштаб та технічна міць – це всього лише продовження тенденції *longue durée* капіталізму відносно формування сильніших блоків державних та ділових організацій у якості провідних сил з накопичення капіталу у світовому вимірі.

Формування сильніших блоків завжди було складовою частиною кризи та відповідних системних протиріч попереднього домінуючого блоку. Для того, щоб зрозуміти логіку історичного переоформлення глобального капіталізму, нам потрібно зосередитись на кризових протиріччях насамперед американського режиму.⁸

Розвиток матеріальної експансії 1950-60-х рр. завершився серйозним посиленням конкурентного впливу на всі державні та ділові організації капіталістичної світоekonomіки та наступним масовим вилученням грошового капіталу з торгівлі і виробництва. Отже, в 1968 р. не прогнозовано почалося стрімке зростання ліквідних активів ринку євродоларів із центром у Лондоні. Тоді депозити в так званих євродоларах (ринок євровалюти) пережили різкий стрибок вгору, після якого настали двадцять років динамічного зростання. І саме тоді система фіксованих паритетів між основними валютами різних країн та доларом США й між доларом США та золотом, яка існувала протягом всієї фази матеріальної експансії, була замінена на систему гнучких або плаваючих валютних курсів – система, яку деякі⁹ навіть не вважають системою, а одразу формою кризи попередньої системи. Швидше, ніж при будь-якому іншому режимі, рейганівська епоха настала та закінчилася, тільки посиливши, але не вирішивши протиріччя, які лежали в основі попередньої сигнальної кризи.

---

⁸ Арриги Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. - М., 2006. - С. 380.

⁹ Там само. - С. 378

Тут важко окреслити ситуацію однозначно. З одного боку, накопичення зростаючої маси світових ліквідних активів на депозитах, які не контролював жодний уряд, все більше впливало на державу у питанні маніпулювання валютними курсами та відсотковими ставками задля приваблювання чи відштовхування ліквідних активів, що знаходилися у офшорних зонах, аби не допустити нестачі чи надлишку у своїх власних економіках. З іншого боку, постійні зміни курсів основних національних валют та різниці у відсотковій ставці збільшували можливість для капіталу, що залишається на офшорних грошових ринках, зростати за рахунок торгівлі та валютних спекуляцій. В результаті цього вибухового росту в 1971 р. американський уряд мав відмовитися від фікції золотодоларового стандарту, а у 1973 р. Федеральна резервна система та пов'язані з нею центральні банки були змушені визнати свою поразку у боротьбі за стримування зростаючої хвилі спекуляцій та боротьбі за повернення до системи фіксованих валютних курсів (остання домінувала у великих фінансових операціях протягом стадії матеріальної експансії 50-60-х рр.). З цього часу на ринку - насамперед на ринку євродоларів – ціни різних національних валют фіксувалися по відношенню одне до одного та до долара.

Загалом, формування ринку євродоларів (або євровалюти) було непередбачуваним наслідком американського режиму накопичення. Таким чином, склалася організаційна структура, вже не підконтрольна центральним банкам, які регулювали пропозиції реальних грошей у відповідності до системи фіксованих валютних курсів, прийнятій у Бреттон-Вудсі. Поки ця система спиралася на величезні золоті резерви та активне сальдо торгового балансу США, розвиток ринку євродоларів сприяв, а не шкодив наміру американського уряду щодо посилення свого впливу у країні та за кордоном (це укріплювало роль долара як світової валюти, полегшувало глобальну експансію американського корпоративного капіталу і завдяки позикам у Європі робило таку експансію фінансово самодостатньою).

Але, в результаті такого розвитку на середину 1970-х рр., об'єм чисто валютних операцій, що здійснювалися на офшорних грошових ринках, багаторазово перевищив вартість світової торгівлі. З цього часу фінансова експансія стала непереборною, а торгівля іноземною валютою почала визначати весь бізнес.¹⁰ Ендрю Уолтер¹¹ не сумнівається у точності такого ствердження. На його погляд, найбільш показовою подією останніх декількох десятиліть є лібералізація потоків капіталу між капіталістичними країнами та нечуваний ріст євrorинків, що складав, у середньому, 30 % на рік, починаючи з 60-х рр. Це настільки перевищило зростання світової торгівлі, що фінансові потоки відтепер помітно переважають над реальними потоками у кількісному вимірі. Проте рано чи пізно

---

¹⁰ Там само. - С. 379

¹¹ Там само. - С. 380

подвійна експансія американської корпоративної діяльності та ринків євровалюти за кордоном мала вступити у протиріччя з національними основами американської могутності. Однак, спроба адміністрації Кеннеді вирішити проблему за допомогою більш жорсткого регулювання американських приватних позик та інвестицій за кордоном призвела до зворотних результатів. В наслідок цього з'явилися величезні ліквідні активи та ринки – світ євродоларових фінансів, що були неконтрольованими владою жодної з країн.

Отже, з одного боку, сигнальна криза американського режиму накопичення кінця 1960-х – початку 70-х рр. була зумовлена надлишком капіталу, що вкладався у товари, але не нездатністю національних урядів, у тому числі американського, поповнити нестачу приватних інвестицій у своїх витратах. Тобто, коли криза поширилася, воєнне та невоєнне кейнсіанство американського уряду було повністю здатним створювати у себе в країні та за кордоном ефективний попит, необхідний для продовження матеріальної експансії капіталістичного розвитку світоєкономіки. Але, з іншого боку, не американський корпоративний капітал почав післявоєнну фазу матеріальної експансії капіталістичної світоєкономіки - це зробило глобальне кейнсіанство американського уряду. Тим не менш, транснаціональна експансія американського корпоративного капіталу була одночасно важливим наслідком уряду США. Останній використовував «план Маршалла» та переозброєння як засоби інтеграції у єдиний ринок окремих внутрішніх економік європейських держав та наполягав на тому, щоб до американських дочірніх компаній на загальному ринку ставилися як до «європейських» корпорацій. Завдяки такій політиці Західна Європа швидко стала найбільш сприятливою територією для транснаціональної експансії американських корпорацій, і «ця експансія, в свою чергу, ще більше посилила інтеграцію західної Європи в американський режим правління та накопичення».¹² Отже, через відсутність будь-якої життєздатної альтернативи долару у якості основної міжнародної резервної валюти та засобу обміну, відмова від золотодоларового валютного стандарту завершилася встановленням чисто доларового. Замість того, щоб зменшитися, значення американського долара в якості світових грошей зросло, як і значення гегемонії США.

1.1.3. Перехід до системи гнучких валютних курсів

---

¹² Там само. - С. 388

Зростання ринку євродоларів, звісно, створило додаткове джерело світових коштів, які не контролювалися американським урядом і які могли бути перехопленими іншими урядами. Проте, для отримання позик на ринку євродоларів необхідно було відповідати вимогам кредитоспроможності, які, як правило, включали обмеження зростаючого дефіциту платіжного балансу та мінімальне дотримання принципу надійних грошей. Перехід до системи гнучких валютних курсів визволив американський уряд від обмежень платіжного балансу, які були у старій системі фіксованих валютних курсів. Але він, тим не менш, призвів до появи нових обмежень, які американський уряд не міг ігнорувати протягом тривалого часу, не ризикуючи серйозно послабити своє привілейоване становище у світовій валютній системі.

З одного боку, падіння системи фіксованих валютних курсів надало новий імпульс фінансовій експансії, збільшивши ризики та невизначеність у торгівельно-промисловій діяльності корпоративного капіталу. Останній брав участь у валютній торгівлі та спекуляціях й за режиму фіксованих валютних курсів. «Але в цілому відповідальність центральних банків за збереження фіксованих курсів звільняла керівників корпоративних фінансів від необхідності піклуватися про щоденні коливання».¹³ За системи гнучких валютних курсів, навпаки, корпоративний капітал сам мав стежити за їхніми щоденними коливаннями. Мобільність грошей на корпоративних банківських рахунках у різних валютах змушувала корпорації займатися продажем валюти заздалегідь, аби уберегти себе від нестачі через зміни валютних курсів. Крім того, коливання обмінних курсів стали головним фактором, що визначає зміни в корпоративних грошових позиціях, продажах, прибутках та активах у різних країнах та валютах. Для захисту від цих змін у корпорацій не було іншого вибору, ніж подальша геополітична диверсифікація своєї діяльності. Коловий рух, таким чином, забезпечувався плаваючими та змінними валютними курсами, збільшуючи ризики для транснаціональних корпорацій та роблячи останні ще «багатонаціональнішими». «Але ця довгострокова стратегія, в свою чергу, привела до загострення короткострокових потреб у захисті від валютних ризиків, збільшивши, таким чином, об'єм операцій у фінансовому секторі».¹⁴ Такий коловий рух сприяв росту ринків євродоларів, ставши ще важливішою керівною силою при системі гнучких валютних курсів.

Змінність валютних курсів збільшувала ризики та невизначеність не тільки для фінансів транснаціональних корпорацій, але й для фінансів урядів, особливо тих, які керували надто екстравертними внутрішніми економіками. Більше за інших від цього нового

---

¹³ Там само. – С. 391

¹⁴ Там само. – С. 393

валютного режиму постраждали уряди країн «третього світу». Як відзначає С. Стрейндж, гнучкі валютні курси збільшували ризики та невизначеність для них ще інтенсивніше, ніж для мобільних ТНК. Загальний об'єм надходжень в ці країни від експорту, виплат за імпорт, національний та державний дохід коливалися разом зі зміною курсів між американським доларом, у якому розраховувалися за більшу частину експорту, іншими провідними валютами, у яких розраховувалися за імпорт, та їхніми власними національними валютами. Тобто, з початком 70-х р. зміни цих валютних курсів були єдиним найбільш важливим фактором, що визначав становище країн «третього світу» в ієрархії доданої вартості капіталістичної світової системи. Проте, більшість цих країн не мало фінансових ресурсів, необхідних для того, щоб захиститися від подібних коливань. Тому їхній головний внесок у зростання «фінансового казино» ринків євровалюти був на боці попиту, а не на боці пропозиції, тобто завдяки їхньому попиту на засоби для подолання наслідків фінансових криз, а не завдяки внескам, спрямованим на зупинення чи використання цих криз із користю для себе. Як відзначив Марцелло де Секко¹⁵, заміна вкладників євровалюти з числа приватних та державних інститутів провідних капіталістичних країн приватними та державними інститутами країн, що займаються експортом нафти, супроводжувалася подальшим виходом за межі ринку євровалюти. Як тільки система фіксованих валютних курсів була замінена на гнучкі, уряди та центральні банки «Групи десяти» намагалися встановити деякий загальний контроль над ринками євровалюти чи хоча б спостереження за ними. Для цього вони погодилися не «паркувати» небажані надлишки у своїх офіційних валютних резервах на ринку євровалюти, як вони робили це раніше, та доручили Банку Англії діяти за їхньою підтримкою у якості останнього кредитора для банків, що працювали на ринку євродолара. В такому разі необхідно було запровадити певне державне регулювання приватних банківських операцій. Але так само, як і десятьма роками раніше нью-йоркські банки відповіли на спроби Кеннеді регулювати їхню діяльність за кордоном переведенням своїх операцій на пов'язаний з Лондоном нерегульований ринок євродоларів, так і в середині 70-х рр. очолювана США співдружність банків, які контролювали ринок євродоларів у Лондоні, відповіли на навіть більш помірні намагання регулювання Групи десяти переведенням своїх операцій у «офіційні» офшорні грошові ринки британських колоній.

Інакше кажучи, заміна фіксованих валютних курсів була пов'язана не зі стримуванням, а з прискоренням тенденції урядів найбільш впливових капіталістичних держав до втрати контролю над виробництвом та регулюванням світових грошей. За таких обставин спроба американського уряду використати наявний чисто доларовий стандарт для підтримки

---

¹⁵ Там само. – С.395

самозростання американського капіталу всередині країни та за кордоном ніяк не допомогла встановленню першості Вашингтона у провідних фінансових операціях. Навпаки, вона ще більше підірвала вплив сукупності національних центральних банків, на яких була закріплена така першість.

Отже, вільна американська валютна політика 70-х рр., у поєднанні з цінами на сиру нафту в США і з повною лібералізацією американських приватних кредитів та інвестицій за кордоном, посилила тенденції, що викликали вибухове зростання офшорних грошових ринків. Забезпечивши американський бізнес додатковими грошовими видатками та стимулами для випередження конкурентів у привласненні світових енергоресурсів і у транснаціоналізації процесів виробництва та обміну, така політика забезпечувала ріст нафтової ренти та корпоративних грошових потоків, що, в свою чергу, призвело до експансії євровалютного бізнесу. І ця експансія, в свою чергу, стала головним джерелом світової інфляції.¹⁶

1.1.4. Банківські позики як причина інфляції. Міжбанківське створення грошей.

Якщо раніше інші країни, не США, мали підтримувати певну рівновагу у своєму платіжному балансі – їм необхідно було «заробити» гроші, які вони хотіли витратити за кордоном, – то, починаючи із вищезазначеного часу, вони могли просто взяти їх у борг. З ліквідністю, що, як тоді здавалося, могла нескінченно зростати, країни, які вважалися кредитоспроможними, не мали більше жодних зовнішніх стримувань у своїх витратах за кордоном. За таких обставин дефіцит платіжного балансу сам по собі перестав бути автоматичним обмеженням внутрішньої інфляції. Країни з дефіцитом могли брати нескінченні позики у такої «машини» ліквідності. Багато країн просто приєдналися до США, не пристосовуючись до високих цін на нафту. Не дивно, що світова інфляція продовжувала зростати протягом всього десятиліття, а побоювання на рахунок краху приватної банківської системи ставали усе більш реальними.

Борги все частіше почали реструктуризуватися, а багато бідних країн стали зовсім безпомічними.¹⁷ У цій прискореній інфляції та зростанні валютних коливань 70-х рр. можна помітити – у новому та більш складному вигляді - динаміку, типову для сигнальних криз системних циклів накопичення. Як і у всіх попередніх циклах, швидке зростання світової торгівлі та виробництва завершилося посиленням конкурентного тиску

---

¹⁶ Арриги Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. - М., 2006. - С. 396

¹⁷ Там само. – С. 397

на провідні сили експансії та послідовне скорочення прибутку на капітал. І, як і у всіх попередніх фазах скорочення прибутку, умовою відновлення або збереження високого прибутку слугувала відмова від його повторного вкладання у ріст торгівлі та виробництва - замість цього американська грошово-кредитна політика 70-х намагалася залучити капітал для продовження матеріальної експансії капіталістичної світоekonomіки із центром у США, хоча така експансія стала головною причиною росту витрат, ризиків та невизначеності для корпоративного капіталу взагалі та для американського в тому числі. Не дивно, що тільки частина ліквідних активів, створених американськими грошово-кредитними активами, пішла на нове торговельне та виробниче обладнання. Більша частина цих активів перетворилася на нафтодолари та євродолари, які постійно відтворювалися за допомогою механізмів приватного міжбанківського створення грошей та швидко з'явилися знову у світовій економії як конкуренти доларів, що випускалися урядом США.

З одного боку, зростання приватної пропозиції доларів звільняло усе більшу кількість країн від обмежень платіжного балансу в конкурентній боротьбі за світові ринки та ресурси, підриваючи, таким чином, сеньйоражні привілеї американського уряду. З іншого боку, зростання державної пропозиції доларів наповнювали офшорні грошові ринки більшим об'ємом ліквідних ресурсів. В результаті, члени очолюваної США співдружності банків, які контролювали бізнес євровалюти, змушені були конкурувати між собою за те, щоб пропонувати гроші країнам, що вважалися кредитоспроможними, і, по суті, знижувати стандарти для оцінки кредитоспроможності. Якщо б така кризова конкуренція зайшла надто далеко вже тоді, вона легко могла б завершитися глобальним фінансовим крахом американського уряду та американського бізнесу¹⁸ (проте, такий глобальний крах стався через лише тридцять років, і у наступних підрозділах ми пояснимо, чому і як сталася така фінансово-економічна криза, в якій ми знаходимося сьогодні).

1.1.5. Фінансової експансія як дерегуляція банківської справи. Занепад середнього класу

Отже, починаючи з останнього президентства Ніксона, та, загалом, за президентства Рейгана, був створений новий союз між державною владою та капіталом. «Надзвичайна стурбованість фінансами та помірне ставлення до боргів були типовими для усіх великих

---

¹⁸ Там само.

економічних держав на останній стадії. Вони обіцяли економічний спад».¹⁹ Пояснення, яке наводить Дж. Аррігі з цього приводу, дуже раціональне: фінанси не можуть створити численний середній клас, тому що лише незначна частина населення може, в такому разі, розділити прибуток, що отримується на фондовій біржі чи у комерційних банках. Домінування виробництва, транспорту та торгівлі, навпаки, забезпечує більш широке національне процвітання, коли будь-хто може працювати на виробничих лініях, в шахтах, заводах тощо. «Як тільки на зміну цій стадії економічного розвитку приходить наступна, з більш чітким пріоритетом капіталу, кваліфікації та освіти, великі суспільства з середнім класом втрачають дещо життєво необхідне – і у США кінця XX століття знову і знову повторювалося те, чого ми боялися».²⁰ Аналогічну тенденцію, як відзначає Філіпс, можна побачити навіть раніше – у габсбурзькій Іспанії. Закладання значної частини майбутніх іспанських доходів німецьким та генуезьким банкірам супроводжувалося «фінансіалізацією» самого іспанського суспільства. «Обмежене грошове багатство, безвідповідальні фінанси та бездіяльний клас рантє зіграли важливу роль у занепаді Іспанії через 100-150 років після подорожі Колумба».²¹ Дослідження Дж. Аррігі показує, що у соціальній поляризації під дією фінансової експансії, окрім Іспанії кінця XVI століття, були й інші, ще більш ранні історичні попередники. Одним з таких найбільш яскравих попередників була Флоренція епохи Відродження. В жодний інший час, в жодному іншому місці соціально поляризовані наслідки «фінансіалізації» не були настільки очевидними. З цієї точки зору, усі наступні фінансові експансії були варіаціями на тему, яка вперше мала місце у тосканському місті-державі.

Отже, стрімкий перехід від досить вільної до досить жорсткої грошово-кредитної політики, проведений Федеральною резервною системою при П. Волкері на останньому році президентства Картера, був початком цілої низки заходів, спрямованих не тільки на відновлення довіри до американського долара, але й на повторну централізацію у США світових коштів, контрольованих недержавними організаціями. Грошові стимули для повторної централізації мобільного капіталу в США були доповнені серйозними поштовхами до дерегуляції, яка дала американським та неамериканським корпораціям і фінансовим інститутам фактично необмежену свободу дії в США. Особливо значним у цьому відношенні було дерегулювання банківської справи в США. Мігрувавши з Нью-Йорка у Лондон в 60-х, а звідти на реально офшорні грошові ринки всього світу в 70-х, у 80-х нью-йоркські операції фінансової еліти могли повернутися назад, в США, де вони стали користуватися такою ж свободою дії, як і будь-де в глобалізованому світі.

---

¹⁹ Там само. – С.398

²⁰ Там само

²¹ Там само

1.1.6. Грошово-кредитна криза 1970-х рр. як визначальна криза сучасної світової економіки

Постійні спроби відновлення орієнтованої на США капіталістичної світової економіки через скорочені прибутки на капітал стали погрожувати серйозною кризою довіри по відношенню до долара як до життєздатних світових грошей. В 1978 р. з'явилися перші ознаки того, що подібна криза ось-ось настане. Що було найгіршим в тій ситуації, так це те, що в той час така криза уже могла знищити американську кредитну систему та міжнародні мережі накопичення капіталу, від яких американські багатства та влада стали залежними більше, ніж будь-коли.

На відміну від США, більша екстравертність та менші розміри європейських економік робили їх надзвичайно вразливими до коливань валютного курсу через використання американського долара у якості міжнародного засобу обміну та платежу.²² Отже, загроза падіння американського долара в якості світових грошей, в якості катастрофічного краху системи кредиту в США і у всьому світі (що й визначає сьогоденну глобальну кризу) чи внаслідок появи альтернативної резервної валюти (що також сьогодні загрожує долару з боку євро чи китайського юаня) існує порівняно давно. Проте, передбачаючи подальше посилення транснаціоналізації американського та неамериканського корпоративного капіталу в 70-х рр., завдяки своїй міжнародній гнучкості багатонаціональні корпорації роблять непотрібними традиційні політичні інструменти: обкладання митом, обмеження кредитів, планування інвестицій тощо. Динамічне зростання ринку євровалюти з 1968 р. було невід'ємною складовою появи цієї космополітичної структури капіталістичної світової економіки. Воно було наслідком та причиною гнучкості, з якою корпоративний капітал проникав у політичні юрисдикції та покидав їх, займаючись експлуатацією, консолідацією та розширенням глобального охоплення своєї діяльності. Але він також був наслідком та причиною нездатності національної економічної політики справитися з все більш транснаціональною системою ділових підприємств. У цьому відношенні недоліки грошово-кредитної політики США були найбільш важливими.

Рецентралізацією купівельної спроможності у США майже відразу вдалося досягти того, чого не змогла досягти американська військова галузь. Кризові наслідки обмежувальної грошово-кредитної політики, висока відсоткова ставка та дерегулювання в країнах «третього світу» призвели до різкого скорочення попиту на сировину. Від того часу

---

²² Там само. – С. 402

банкірам з країн «першого світу» більше не потрібно було робити пропозиції країнам «третього світу» щодо позичання надлишкового капіталу, адже країни «третього світу» самі зверталися до них по кредити, необхідні для того, щоб втриматися на конкурентному світовому ринку. «На нещастя для Півдня та на щастя для Заходу, країни «третього світу» незабаром вступили у конкуренцію за мобільний капітал з країнами «другого світу». Використовуючи надлишок капіталу в 70-х рр., деякі з цих країн швидко приєдналися до глобального обороту капіталу, взявши на себе серйозні фінансові зобов'язання».²³

1.2. Сучасні транснаціональні актори та наслідки їхньої діяльності: аналіз ідеологій фінансових політик МВФ, Світового Банку та ВТО

1.2.1. Дії МВФ та Світового Банку

Азійська фінансова криза 1997 р. була викликана відкриттям ринків капіталу, що обумовило величезні іноземні інвестиції. Це було зроблено при значному сприянні

---

²³ Там само. – С. 408

Міністерства фінансів США, не дивлячись на те, що країни, що опинилися в зоні впливу, мали значні внутрішні ресурси та не мали особливої потреби у збільшенні своїх іноземних боргів. Як сказав на той час колишній головний економіст Всесвітнього банку Дж. Стігліц, архітектори політики не мали на руках досліджень, які б показали, що відкриття ринків капіталу викликає таке високе зростання.²⁴ В цьому випадку стратегія дала протилежний результат. В 1996-97 рр. пішов зворотній потік капіталу, який вже на 2003 рік нараховував 11% ВВП Південної Кореї, Індонезії, Малайзії, Філіппін та Таїланду. Відплив фондів збанкрутував місцеву валюту та посіяло фінансову паніку. Різними способами Вашингтон проводив інтервенцію, яка допомогла трансформувати дану кризу в серйозний регіональний економічний спад. По-перше, міністерство фінансів переконало Японію відмовитися від пропозиції Азійського валютного фонду, який міг забезпечити як мінімум \$100 млрд для стабілізації валюти, щоб вона остаточно не знецінилася. По-друге, МВФ нав'язав непотрібну політику строгої економії фінансів та валюти для країн, охоплених кризою з відсотковою ставкою до 80%.²⁵

Спочатку азійська криза розповсюдилася на Росію, а потім на Бразилію. Це зумовило послаблюючий ефект в період безвідповідальної лібералізації інвестицій. Втручання МВФ збільшило збитки. І в Росії, і в Бразилії організація наполягла на зберіганні завищеного обмінного курсу валюти, стимулюючи її попит величезними позиками та високими відсотковими ставками (до 170% в Росії). В обох випадках курс грошей різко впав, країни зазнали втрат через зниження виробництва, тягар непомірних боргів та відсутність економічного прибутку. Єдиний аргумент, який запропонував МВФ для збереження завищеного курсу валюти, складався з того, що крах міг би викликати гіперінфляцію. Але гіперінфляція не сталася, і економіка обох країн дуже рішуче відреагувало на знецінення грошей.

У 2001 р. цей сценарій повторюється в Аргентині, де уряд не виконує свої зобов'язання щодо виплати боргів, які накопичилися через збереження фіксованого курсу валюти за чотири роки рецесії, потрійних відсоткових ставок та феноменальної (на ті роки – у порівнянні з сьогоdnішнім українським варіантом) позики у розмірі \$40 млрд. Для того, щоб зрозуміти абсурдність ситуації, в яку була втягнена Аргентина, М. Веейсброт радить

---

²⁴ Веейсброт М. Мираж прогресса.// Глобальный дискурс. Сб. ст. - М. 2003.//

<http://www.dglobal.narod.ru/mirage.html>

²⁵ Там само

увити собі²⁶, що уряд США на 2001 рік позичає \$1,4 трлн. (а це 70% федерального бюджету) для того, щоб вберегти курс долара від падіння.

Проте, керівництва азійських країн створили міцні золотовалютні резерви, щоб убезпечити себе від майбутніх спекулятивних криз, викликаних рухом міжнародних фінансів, що контролюються американськими фондами. США попали у залежність від азійських резервів, оскільки американські фонди потребували коштів для покриття масштабних витрат на військові цілі та витрат середнього класу – ці показники довгий час виступали штучним захистом від стагнації. По суті, попит з боку Китаю врятував країни Азійсько-Тихоокеанського регіону від економічного спаду азійської фінансової кризи.²⁷ Китай не тільки випередив США, ставши провідним економічним партнером Японії, але й утримував останню завдяки попиту зі свого боку.²⁸

Щодо іншої діяльності МВФ, то можна взяти за приклад Росію початку 90-х, яка втратила біля половини свого національного доходу за кілька років після того, як адаптувала рекомендовану програму шокової терапії МВФ у 1992 р. Не дивлячись на те, що МВФ намагався відмовитися від неї, Росія слідувала цій програмі, яка включала моментальне відпускання цін (що призвело до інфляції у 520% за три місяці) та швидку приватизацію виробництва. Уряд навіть погоджувався з бюджетними та валютними цілями МВФ до тих пір, поки економіка не скоротилася до рівня, коли бартер став найреальнішим способом обміну (що повторилося в Росії та Україні під час сьогоденної кризи 2008 р.) Більш наочний приклад - те, як національні інтереси країн з економікою, що розвивається, та перехідною економікою постраждали від могутніх іноземних інтересів. Тут можна навести приклад захисту прав інтелектуальної власності. Глобальний Південь втратив декілька десятків мільярдів доларів на користь таких іноземних монополій, і викачування ресурсів з Півдня, таким чином, буде збільшуватися, якщо США та Захід будуть підтримувати угоду ВТО з захисту прав інтелектуальної власності (TRIPS).²⁹ Монопольні патенти є найбільш дорогими та неефективними, а у випадку невідкладної медицини це ще й особлива форма протекціонізму. З економічної точки зору, вони створюють такі ж види викривлень, як і тарифи, тільки у декілька разів більше. До

---

²⁶ Там само

²⁷ Белло У. На пути к новому американскому изоляционизму. // <http://www.politizdat.ru/article/128/>

²⁸ Таким чином, протягом останнього десятиліття Китай отримав користь від невдалих імперських та корпоративних експериментів адміністрації Буша-мол., утримуючись від військового втручання та сконцентрувавшись виключно на власному економічному розвитку.

²⁹ Белло У. На пути к новому американскому изоляционизму. // <http://www.politizdat.ru/article/128/>

сих пір розповсюдження американських патентів та законодавства з авторського права на країни, що розвиваються, було одним з основних завдань міжнародної комерційної політики США, що також спричиняла кризу, проте цього разу вже одразу смертельну.

Всесвітній банк створив серію публікацій, претензійно стверджуючих, що країни, які найбільш «глобалізовані», за останні двадцять років досягли найбільшого успіху. Звичайно, це зовсім не так – що й показує Д. Родрік з Гарвардського університету.³⁰ Торгівельна доля є наслідком, але не політичною змінною, вона має тенденцію збільшуватися зі зростанням ВВП. Так що Всесвітній банк демонструє лише те, що країни, що швидко розвиваються, намагаються збільшити коефіцієнт економіки, відведений на торгівлю. В дійсності ж, об'єктами Всесвітнього банку активно є країни, економічний ріст яких збільшується – за останні 20 років це Китай, Індія та В'єтнам. Але Китай та Індія мають дуже захищені внутрішні ринки, а у В'єтнамі більшість інвестицій були гарантовані державою. В таких випадках щасливі глобалізатори є винятками, що встановлюють правила, адже задля попередження економічної кризи в ході розвитку країни умови, на яких міжнародні торгівля та інвестиції можуть брати участь у економічному зростанні, визначаються особливістю окремого регіону та держави (що повністю заперечується МВФ та ВБ, як це докладно доводить своїм описом роботи у Всесвітньому банку Дж. Стігліц³¹). Навіть найбільш суттєві питання міжнародних фінансів, такі, як стабільний та нестабільний курс валюти, залежать від специфіки національних закладів. Усі інші причини дозволяють національним урядам проводити свою власну економічну політику. Але це якраз той результат, якого не допускають вашингтонські економісти, що розповсюджують кредиторів, очолюваних МВФ, в країнах «третього світу» і які встановлюють там вигідну МВФ політику викачування ресурсного та грошового капіталів, залишаючи кредитовану країну в кризовому стані втрати ресурсного потенціалу.

Уряди ж, які не є підконтрольними умовам МВФ, часто не мають права на приватні кредити і в більшості випадків на кредити від Всесвітнього банку та інших подібних кредиторів, таких як Міжамериканський банк розвитку та G20.

Отже, як ми можемо підсумувати, об'єднана робота ВБ та МВФ спрямована на забезпечення прийняття країнами взаємовигідної Банку та МВФ економічної моделі. В інструкціях щодо отримання позик від ВБ сказано, що вони насамперед мають бути членами МВФ. Більш того, ВБ може змусити уряд, який виказує супротив тиску з боку

---

³⁰ Там само

³¹ Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар. – К., 2003

МВФ, піти на поступки, погрожуючи призупинити допомогу³² (наприклад, на початку 2003 р. ВБ проінформував уряд Азербайджану, що зупинить будівництво нафтопроводу Баку – Джейхан, якщо уряд не вирішить своє непорозуміння з МВФ). В даному контексті зазначимо, що програми реструктуризації економіки (PRSP), які застосовуються при такій фінансовій допомозі з боку МВФ (сьогодні це стосується безпосередньо і України) – це вид економічної політики, що висувається ВБ разом із МВФ як умова позик, які ці інститути намагаються надати країнам, що розвиваються. Проте, майбутні кризові явища тут криються у закладеній в таку реструктуризацію стратегії жорстких заходів на кшталт високих відсоткових ставок та обмеженні доступу до кредитування, в результаті яких відбувається повільний економічний ріст та збільшується бідність і безробіття. Інша політика реструктуризації включає зниження витрат уряду на освіту, медицину, соціальні виплати тощо, підвищуючи при цьому вартість продуктів харчування та вимагаючи відкриття ринків для зовнішньої торгівлі, інвестицій та приватизації керованих державою підприємств.³³

1.2.2. Стратегія кредитування МВФ. Бунт незгодних

Згадаймо, що першими в історії такого виду кредитування країнам, що розвиваються, були Всесвітній банк та Роберт Макнамара, за якими фінансова спільнота й успадкувала зазначену стратегію гегемоніальної влади. Найвідомішим прикладом тут є нафтова криза 70-х рр. і спричинена нею кредитна банківська криза нафтодоларів, що зробила банкрутами та боржниками більшість країн «третього світу». Фактично, борги таких країн не зменшуються, а продовжують зростати і поширювати кризове становище периферії (за винятком деяких скасувань). Подібно до МВФ, Всесвітній банк відмовляє країнам скасувати борги, які не можуть бути сплаченими, адже натомість це означатиме часткове чи повне оволодіння промисловістю такої країни (що і відбувається стосовно Бразилії, Венесуели, інших латинських, африканських та азійських країн). Наприклад, кожного разу, коли Мексика неофіційно визнавала себе банкрутом через нездатність сплачувати відсотки по кредитах (боргах), США пропонували їй нові величезні кредити. Але ці кредити не призначалися для модернізації мексиканської економіки. Вони були просто грошовим полегшенням задля виплати відсотків по кредитах, що були отримані раніше.

---

³² Бойкот Всемирного банка. Глобальный дискурс. Сб.ст. - М. 2003.//

<http://www.dglobal.narod.ru/wbb.html>

³³ Там само

Відповідно, користь для Мексики від подібного кредитування була нульовою. Найцікавішим на сьогодні є те, що така проблема безпосередньо стосується України з її величезними кредитними зобов'язаннями МВФ. Наприклад, коли у Венесуелу в 1989 р. прийшло нове керівництво уряду, аби реструктуризувати і якимось чином погасити борг США, венесуельці передали частину національної власності в обмін на анулювання паперових боргових зобов'язань. Як зазначає Д.Р. Сол, подібні кризи трапляються у країнах «третього світу» повсякчасно.³⁴ Такі борги країн «третього світу», а також їхні кризові міжнародні статуси, дають ВБ та МВФ інструменти контролю над економікою подібних країн, тим часом скеровуючи усі їхні промислові ресурси не на розвиток та вихід зі стагнації, а на боргові виплати таким інститутам (тоді як при цьому ВБ та МВФ отримують 80% доходів від продажу своїх акцій через фінансові ринки різним організаціям, таким як пенсійні, університетські фонди, церкви, регіональні державні установи, профсоюзи та страхові компанії).

Дж. Стігліц говорить, що насправді означає так звана «стратегія підтримки країни» МВФ. Так, існують стратегії підтримки бідних країн, узгоджені, як стверджує ВБ,³⁵ після проведення на місці кваліфікованих експертиз. Власне, як стверджує Гр. Паласт, що веде опальні журналістські розслідування на цю тему в США, такі експертизи продовжуються зустріччю з міністром фінансів, який просить допомоги і якому передається «угода з реструктуризації», готова до «добровільного» підписання. Про економіку в даному випадку не йдеться. Банк, за словами Стігліца, пропонує усім міністрам одну й ту саму програму з чотирьох кроків.³⁶

Перший крок – приватизація. Стігліц розповідає, що замість протидії розпродажу державних промислових об'єктів, деякі політики, використовуючи рекомендації Всесвітнього банку припинити місцеве кредитування, з радістю продавали свої національні компанії електро- та водопостачання.³⁷ Приватизація «Енрону» 2001 р. в Бразилії чи найбільша з усіх російська приватизація 1995 р. це доводять. Російський випадок взагалі є надзвичайно показовим: національна олігархія, що спиралася на

---

³⁴ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. - С. 595.

³⁵ Паласт Гр. МВФ: Мамбо монетаризма в чотири шага.// Глобальний дискурс. Сб.ст. - М. 2003.//

<http://www.dglobal.narod.ru/mambo.html>

³⁶ Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар. – К., 2003. – С. 68

³⁷ Хазин М. Правда о Всемирном Банке, Энрон и глобальной оккупации (Интервью с Греггом Паластом, журналистом БиБиСи и Обсервер, 2002.// <http://rusref.nm.ru/indexpub56.htm>

підтримку МВФ, вичерпала національні індустріальні активи, в результаті чого ВВП країни зменшився майже вдвічі.

Кроком номер два є лібералізація ринку капіталу. Теоретично це має дозволити інвестиційному капіталу входити та виходити з країни. На жаль, частіше за все, гроші тільки витікають, як це було у випадку з Бразилією, Росією, Індонезією, Африкою тощо. Готівка надходить для спекуляцій з нерухомістю та валютою, але при перших ознаках складнощів обертається у зворотньому напрямі. Таким чином, національні резерви можуть бути вичерпані за кілька днів, і коли це трапляється, для стимулювання до повернення національного фонду капіталу МВФ вимагає від держав підвищити відсоткову ставку до 30 %, 50% і навіть 80% на продукти харчування, воду, газ тощо.³⁸

Це передбачувано призводить до третього кроку, який Стігліц називає «МФВським бунтом» - коли криза остаточно розкривається в своїх національних масштабах, МВФ вносить «останні корективи». Наприклад, у випадку індонезійської кризи 1998 р. це була ліквідація харчових та паливних субсидій, реакцією на яку був бунт місцевого населення. Іншим прикладом може слугувати болівійський бунт через ціни на воду в 2000р. або бунт в Екваторі через ціни на побутовий газ, нав'язані Всесвітнім банком. Такі бунти є ні чим іншим, як народними демонстраціями, що нищаться танками та кулями і призводять до нового відпливу капіталу та остаточного урядового банкрутства. Бунт 2001-02 рр. в Аргентині став першим національним бунтом, спрямованим проти всієї економічної моделі сучасного капіталізму з його мінімальним державним регулюванням. Аргентина відреагувала на кризу, спричинену урізанням витрат МВФ, насамперед за рахунок витрат на медицину та освіту. Такі приклади також стосуються сучасної Латвії, якій також виділяється кредит і яка також скорочує заради цього соціальні видатки, Греції, Франції, де уряд Саркозі зменшує кількість вчителів у надії на скорочення бюджетних виплат.³⁹

Що стосується четвертого кроку – вільної торгівлі та вільних світових ринків, то найкращим зауваженням тут буде наступне: не дивлячись на гегемонію капіталістичної системи, половина населення планети не живе згідно з вимогами «вільного ринку».⁴⁰ Ми знаємо про населення Індії чи навіть про провінції Китаю із його капіталістичними

---

³⁸ Паласт Гр. МВФ: Мамбо монетаризма в чотири шага.// Глобальный дискурс. Сб.ст. - М. 2003.//

<http://www.dglobal.narod.ru/mambo.html>

³⁹ Кляйн Н. Народ восстаёт против грабительских планов спасения экономики.// http://scepsis.ru/library/id_2353.html

⁴⁰ Масараш Т. Необходимость радикальной альтернативы.// http://scepsis.ru/library/id_2222.html

анклавами, що контролюються некапіталістичним китайським урядом, сюди ж можна віднести більшу частину Азії, Африки та Латинської Америки, тому зовсім не зрозуміло, яким чином капіталізм з його «вільним ринком» стануть глобальними у майбутньому. Ідеологія існуючого порядку речей наступна: вільна торгівля за правилами ВБ та ВТО полягає у тому, щоб, як і в XIX столітті під час «Опіумних війн», які також велися за відкриття ринків, ліквідувати торгівельні бар'єри в Азію, Африку та Латинську Америку. Натомість, закриваються власні ринки проти сільськогосподарської продукції країн «третього світу».

В «Опіумних війнах» Захід використовував військові блокади Китаю, сьогодні ВБ може вдатися до не менш жорстокої фінансової блокади (не виключаючи військової).

1.2.3. ВТО

ВТО сьогодні потерпає від критики не менше, ніж МВФ та ВБ, головним чином через те, що тримає країни «третього світу» у перманентній кризовій ситуації. Торгівельні правила ВТО змушують такі країни відкрити свої ринки для ТНК США чи Заходу, обмежуючи себе остаточно завдяки розширенню імпорту сільського господарства,⁴¹ що в свою чергу призводить до соціальної кризи, міграцій та військових конфліктів. Продовжуючи попередню тезу, ми розглянемо проблему ВТО саме в військовому контексті збройного російсько-грузино-осетинського конфлікту в серпні 2008 р.

В результаті конфлікту, породженого політекономічними інтересами, в минулому році ми спостерігали чергову війну. В цьому плані криза, що виникла в міжнародних відносинах між Росією та США, на думку Б. Кагарлицького,⁴² може набагато більше стосуватися проблеми ВТО, ніж локального грузино-осетинського протистояння. Пояснюючи причини воєнних дій, ми можемо говорити про режим Саакашвілі чи - навпаки - про агресію російського імперіалізму, але чи можемо ми говорити про роль ВТО у серпневій грузинській війні? Ми можемо вважати, що Росія не буде вступати в ВТО через грузинську війну. Але чи не сталася грузинська війна через те, що Росія не стала вступати у ВТО?⁴³ Тобто, і перше, і друге запитання є ні чим іншим, як наслідком загальних змін у світоekonomіці та міжнародних відносинах, що призвели до військової кризи між низкою держав.

---

⁴¹ Мохибер Р., Вейсман Р. 10 причин для ліквідації ВТО. // <http://www.dglobal.narod.ru/10.html>

⁴² Кагарлицкий Б. Проблема ВТО. // http://scepsis.ru/authors/id_58.html

⁴³ Там само

Вступ у ВТО сприймався російськими лібералами як доказ успіху ринкових реформ та як акт остаточного закріплення цих реформ. Обов'язки, які країна приймає, вступаючи в цю міжнародну організацію, фактично не підлягають критиці чи порушенню, а закріплені таким чином правила економічного життя не можуть бути переглянуті в односторонньому порядку. Таким чином, ліберальний курс, що проводився у Росії з 1991 року, стає міжнародним обов'язком (це також загрожує і Україні, яка на початку 2009 р. вступила до ВТО), що приймається перед усією глобальною спільнотою держав. Головний аргумент, який приводили протягом останніх декількох років незгодні з політикою ВТО, складається з того, що правила цієї організації забороняють урядам захищати свій внутрішній ринок та підтримувати вітчизняне виробництво. У цих правилах є винятки, іноді закріплені в особливих документах та протоколах, але суті справи це не змінює. «Після вступу до ВТО ринок країни буде завалений дешевими імпортними товарами, що призведе до банкрутства багатьох заводів, втраті робочих місць та зниженню заробітної плати (люди будуть готові працювати за менші гроші для того, щоб мати змогу конкурувати з китайськими та африканськими робітниками та відповідними виробництвами)».⁴⁴ Так, марокканці були впевнені, що збережуть свою текстильну промисловість і навіть отримують для неї нові ринки. Але зараз більша частина підприємств закрыта, робітники поповнюють чисельність гастарбайтерів в Іспанії та Італії (яким, станом на сьогоднішній день, іспанський уряд виплачує субсидії з безробіття, тільки б вони не перетинали кордон з Іспанією, яка страждає від глобальної кризи), а місцеві ринки заповнені низькоякісною азійською продукцією.

Отже, наш засновок буде наступним: саме намір Москви запобігти швидкій руйнації своєї промисловості був постійною причиною непорозуміння на переговорах двох сторін. Захід потребував якнайшвидшого відкриття усіх ринків та прийняття усіх існуючих у ВТО стандартів, що передбачає подальшу приватизацію та відкриття для іноземних інвесторів «сфери послуг»,⁴⁵ під якою розуміється не виробнича діяльність, а освіта, охорона здоров'я та житлове господарство. Принцип вільного ринку вимагає, аби держава припинила субсидування суспільного сектору у цих галузях. Якщо уряд надає комусь дешевий транспорт чи доступне житло, хіба він таким чином не веде нечесну конкуренцію проти приватного підприємництва, яке намагається отримати від транспортних послуг або здачі житла максимальний прибуток? Отже, стримуючи ріст цін, намагаючись відстоювати соціальні права громадян, держава, таким чином, заперечує прибуток приватного сектору економіки.

---

⁴⁴ Там само

⁴⁵ Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003. - С. 142

Звичайно, це інша справа, коли ми знаємо, що вітчизняним виробникам від подібної зміни нічого або майже нічого не дістанеться, адже приватний сектор національної економіки не зможе конкурувати з транснаціональними корпораціями, які скуповують усі вигідні бізнеси. Звідси ми можемо сказати, що криза ВТО породжена об'єктивними змінами, що охопили усі світові ринки. В період глобального економічного підйому нам може здаватися, що принцип вільної торгівлі та вільного ринку може відкрити нові можливості для товарообороту та прибутковості. Але на практиці це зовсім не так, адже тільки у декількох країн є шанси отримати прибутки за рахунок розширення попиту. В періоди світової кризи, коли попит глобально скорочується, більшість країн неминуче починають захищати свої ринки, закриваючи їх для іноземних компаній і підтримуючи власне виробництво. Проте, що тут є найважливішим: угоди, що були досягнуті в рамках ВТО, стають проблематичними не тільки для Росії, але й для більшості інших країн. Торгові переговори є ключем до розуміння причин ведення війни сьогодні (і не тільки фінансової).

Чи варто віддавати тридцять років життя, щоб заробити якийсь нещасний мільйон, коли його можна покласти в карман за одну годину завдяки біржовій операції...⁴⁶

1.3. Причини сучасної глобальної фінансово-економічної кризи

1.3.1. Спекуляція як поразка капіталістичної системи. Біржа як кризовий чинник

Сучасний капіталізм розуміється головним чином як отримання прибутку, коли власність на засоби виробництва замінена на право керування нею та збільшення капіталу (заради безпосередньо збільшення капіталу). Це є тим явищем фінансового порядку, яке ми називаємо спекуляцією, тобто не виробництвом⁴⁷ - реальне економічне зростання у не фінансових, тобто капіталістичних галузях, є мінімальним. Виходячи з такого засновку Р. Сола, ми намагатимемося пояснити фінансово-економічний аспект біржової спекуляції,

---

⁴⁶ Е. Золя. «Гроші».

⁴⁷ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. - С. 524

підійти, таким чином, до розуміння феномену фінансіалізації та розкрити ідеологію сучасної кризи банківської кредитної системи.

Отже, криза 1987 р. з її заборгованістю більшості банкам призвела до банкрутства останніх, а ціла мережа невеликих фінансових закладів кредитування фактично була недієздатною. Здавалося б, накопичення спекулятивного капіталу мало б припинитися ще тоді, з огляду на безпеку вкладників, кредиторів та загалом фінансової структури ринку США. Проте, як виявилось, єдиний сектор, в якому відмічається серйозне і, головне, постійне прибуткове зростання у відповідних до спекулятивних запитів сумах – це виробництво озброєння (це саме та галузь промисловості, яка не створює засобів виробництва) та фондова біржа.

Основна функція фондової біржі полягає у тому, щоб забезпечити регульований ринок, на якому власники виробництва можуть продавати свої підприємства новим власникам, розміщуючи акції на ринку або розширюючи свою виробничу базу і отримуючи при цьому додаткові фінансові ресурси завдяки випуску нових акцій. Зростання вартості акцій на ринку має слугувати індикатором зростання вартості засобів виробництва. Це відбувається завдяки збільшенню об'ємів продажу та збільшенню акцій і нових інвестицій. Але навіть коли останнє не має місце, скажімо, у передкризові роки, величезні об'єми капіталу перетікають на ринок, що, в свою чергу, і становить механізм біржової спекуляції або штучного створення прибутку.⁴⁸ Проте, якщо максимальний прибуток виправдовує існування капіталістичної економіки, тоді сфера послуг та фінансові спекуляції - це нові галузі виробництва. Це показує нам, що сучасний капіталізм настільки відійшов від виробництва і настільки зосередився на паперових прибутках, що більше не має нічого спільного з реальною економікою. Тому, відповідно, зростання на фондовій біржі має відбуватися швидко та прибутково. Довгострокове планування та довгострокові інвестиції в основні фонди з наміром, наприклад, покращити якість продукції, не входить у плани спекулятивних ринкових операцій з валютою. При цьому слід додати, що збільшення виробництва товарів на Заході також дуже вплинуло на наслідки прибуткового росту. США та Європа продають свої товари по всьому світові в обмін на дешеві природні ресурси з країн «третього світу». Сукупність цих обставин й стала причиною виняткового зростання прибутку в сучасній світоekonomіці.

Але швидке зростання прибутку як основної характеристики фінансової діяльності спостерігалось й у попередню епоху, проте, позбавлені лінійної пам'яті, ми забуваємо, що це лише короточасне явище. Якщо капіталізм сприймати як машину, що має виробляти

---

⁴⁸ Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003. - С.136

постійно зростаючу прибутковість, криза є неминучою. Умови давнього, «справжнього» капіталізму наводить Р.Сол:»Багатство реального капіталіста – власника-менеджера – було результатом володіння власністю та реінвестиціями у неї. Капіталіст присвячував себе виробництву. Він не прагнув до нескінченного щорічного зростання прибутку. Враховуючи низький рівень інфляції, він був вельми щасливим, якщо отримував прибуток у 5-7 %. Те, чого він дійсно прагнув, так це стійкі ринки збуту товарів».⁴⁹ Сьогодні ж ми маємо головним завданням фінансового менеджменту банків та корпорацій мінімізувати як ризики, так і довгострокові інвестиції завдяки економії на зростанні та витратах виробництва.

Також, найбільш просте фінансове рішення у процесі капіталістичної глобалізації спрямоване на постійне зростання та збільшення прибутку, сьогодні полягає у організаційних способах: у скуповуванні інших виробничих підприємств. Поглинання та скуповування інших компаній імітує зростання, позбавляючи малий та середній бізнес потенціалу розвитку. Стабільність економіки, таким чином, завжди знаходиться у передкризовому стані. До цього слід додати й те, що високі відсоткові ставки сприяють незначному загальмовуванню інфляції (проте вони настільки змінили систему капіталізму, що після цього будь-який вихід не уявляється можливим). Та рівновага, що є результатом застосовування політики монетаризму, штучна, а з початком зростання збільшується також й інфляція, яка означає, що одразу зростають відсоткові ставки, скорочується зріст, а разом з ним і зайнятість.⁵⁰ Таким чином процвітають корпорації, яким банки пропонують кредити на зручних умовах, до того ж вони самі друкують гроші, випускаючи нові акції. Подібні операції проводять менеджери компаній та державні службовці. В результаті ми спостерігаємо розвиток фінансових спекуляцій. Наприклад, процес переходу права власності за рахунок викупу, на перший погляд не вносить змін у становище компанії, проте насправді це інструмент спекуляції. Існує й інша, надзвичайно актуальна сьогодні проблема: самі менеджери викупувають акції своїх підприємств, ці акції включається у борги цих підприємства, які, в свою чергу, перевищують власний капітал компанії у десятки разів. Отже, менеджери компаній підмінюють реальну власність на виробництво борговою чи кредитною власністю, що й спричиняє кризу – світова економічна криза 1929-1930 рр. і сьогоднішня глобальна криза світосистеми доводять цю тезу.

---

⁴⁹ Там само. - С.541

⁵⁰ Там само. - С. 547

1.3.2. Влада ТНК. Фінансове маніпулювання

Таким чином, станом на 2007-2008 рр. ми мали сукупну заборгованість американських корпорацій, що офіційно вимірюється у сумах, куди не входить заборгованість перед сектором приватних фінансів, тобто сума коштів, отриманих фінансовими інститутами, головним чином, через облігації корпорацій та короткострокові корпоративні зобов'язання (що використовуються корпораціями), а також не входить сума заборгованості некорпоративних секторів (більша частина яких становить обслуговування). Тобто, існує велика відсоткова частка від загального об'єму грошових коштів американських корпорацій, що витрачається на сплату боргових відсотків.

Проте, що тут є найбільш значущим: такі фінансові обробки жодним чином не пов'язані з використанням та розвитком засобів виробництва. Вони є пов'язаними зі структурами керування корпорацій, у яких застосовуються фіктивні фінансові методи, що створюють ілюзію росту. Уряди також слугують інтересам таких фінансових структур, проте надмірне поширення фінансової спекуляції призводить до повторювання кризової ситуації 1933 року у році 2008. Компанії також вважають законним, що уряду та населенню можна не сплачувати мито з доходів корпорацій, використовуючи офшорні зони та підставні компанії. Завдяки своїй могутності корпорації намагаються оволодіти локальними економіками, скуповуючи та ліквідовуючи національних та регіональних конкурентів. Керівництво транснаціональної корпорації може проводити політику, ворожу уряду даної країни. І якщо уряд буде проявляти стійкість, керівництво корпорації може просто перевести цей локальний філіал у країну із більш сприятливими умовами. Більш того, одна корпорація може створити будь-якій країні таке соціально-економічне напруження, що інші ТНК припинять там свою діяльність. Вони створять там економічний вакуум, що прискорить падіння непорушного уряду.⁵¹ Це не буде заважати використовувати в такому разі політику країни, в якій знаходиться філіал цієї корпорації, проти своєї власної країни. Типовим тут є приклад використання такими ТНК дешевої праці в країнах «третього світу, що призводить до кризового зниження західних стандартів оплати праці, безробіття, зниження сукупного попиту, і, у свою чергу, зниження промислового виробництва та інфляції економіки – невідконтрольний уряду ріст грошової маси, що не може сприяти росту показників прибутку. Подібно до того, як для політичних еліт західної економіки маніпулювання корпораціями є важливішим за реальне економічне виробництво, так для них же фінансове маніпулювання є важливішим за створення нового

---

⁵¹ Там само. - С. 567

капіталу. В результаті останнього, в наших кризових економіках 2008-2009 рр. ми спостерігаємо нові типи інфляції, що невідконтрольні владним інститутам держави.

Тобто, всередині наших держав знаходяться фінансові потоки, що абсолютно не контролюються урядами. Допускаються надзвичайно ризиковані операції з викупу компаній та з використання кредитів і боргових зобов'язань: при поглинанні використовується емісія додаткових грошових коштів задля викупу активів поглинутих компаній, а це створює фіктивний капітал, що передбачає фіктивні послуги, особливо при торгівлі зброєю.⁵²

1.3.3. Відсутність реального росту. Банківські спекуляції

Також, допускаються не контрольованість друкованих грошей, коли при сплаті товарів та послуг використовуємо кредити. Банкам дозволяється списувати безнадійні борги через додаткове випускання акцій, дозволяючи, таким чином, використовувати біржу та курси обміну валют не для збільшення капіталу за рахунок скорочення боргових зобов'язань, а для покриття скорочення об'єму капіталу за рахунок нового боргу. Такий список монетаристських інструментів можна продовжувати.

Тобто, чому не може відбуватися економічне зростання без неминучої інфляції? Відповідь полягає у тому, що реального росту не відбувається. Сьогодні збільшення капіталу залежить від фінансових маніпуляцій незначної частини населення за рахунок виробничої діяльності у промислових галузях більшої частини населення. Фінансове маніпулювання дає прибуток, але не сприяє реальному економічному зростанню, проте, починаючи з 80-х рр., такі методи створюють уявлення росту в передкризовий період і розкривають свою хибну суть у кризовий. Досі така глобальна система фінансової капіталізації забезпечувала тільки ріст інфляції. Історично показовим для сучасного кризового стану фінансової світоєкономіки тут видається приклад Джима Слейтера і його фірми «Slater, Walker Securities»⁵³, що стала знаменитою у кінці 60-х рр. завдяки інвестуванню приватних доходів її засновників у декілька компаній, що, у свою чергу, підвищувало вартість акцій останніх. Д. Слейтер почав розпродавати свої активи для роз'єднання корпорації. Він проголосив, що готівкові гроші є «оптимальним видом інвестицій», й переключився на спекуляцію з нерухомістю, фінансове управління та інвестиції в Гонконгу. Після цього, наслідуючи приклад Слейтера, банки почали

---

⁵² Там само. - С. 574

⁵³ Там само. – С. 576

займатися операціями з готівкою та спекуляціями з нерухомістю, в результаті чого 27,5% від отримуваних готівкових грошей йшло на виплачування відсотків. Проте, сьогоднішні відсоткові борги та передбачені по них виплати американських корпорацій не йдуть у жодне порівняння з початковими цифрами 1969 року. До того ж, війна з інфляцією, як реакція на кризовий стан, ведеться класичними антиінфляційними методами: підвищення відсоткової ставки банками, що призводить до розширення кризи економіки через скорочення інвестицій у виробництво, погіршення соціального забезпечення та зростання безробіття.

Нарешті, справа полягає у тому, що традиційні антикризові заходи не спрацьовують, як двадцять років тому, так і сьогодні. «Ми ніколи не зможемо позбавитися інфляції та перейти до здорового неінфляційного зростання».⁵⁴ Усі інші галузі, в яких інфляційні процеси можуть посилюватися, були і залишаються відкритими для фінансових спекуляцій, тому фінансовий сектор, завдяки тому, що він практично ніким і нічим не регульований, сьогодні став центром загальної економічної активності у формах та об'ємах кредитів під фінансові оборудки. При цьому загальний обсяг щорічних фінансових операцій на біржі у кілька десятків разів перевищує загальний обсяг світової торгівлі, починаючи з середини 80-х рр. Ще у 1873 р. Уолтер Бейджот писав про банківські резерви: «Стороння людина ніколи не повірить, що під ті незначні об'єми грошей, що постійно знаходяться у банку, під цю незначну готівку щоденно видають величезні суми кредитів».⁵⁵ Тому якщо порівняти ситуацію 1873 р. із 2008-2009 роками, то «незначні об'єми банківських резервів» сьогодні будуть виглядати невимовно великими. Наприклад, тільки в середині 80-х уставний капітал банку Lehman Brothers складав 270 млн \$, а щоденні фінансові ризики банку перевищували \$ 10млрд. У 2008 р. гучна справа повного банкрутства Lehman Brothers стала відома кожному.

1.3.4. Кредитні спекуляції на відсоткових боргах

Б. Кагарлицький зазначає, що таке швидке зростання при малих інвестиціях створювало ідеальні умови для спекулятивного буму в high-tech секторі. Також слід сказати, сьогодні ми спостерігаємо багато людей, які займаються спекуляціями з облігаціями та цінними паперами з плаваючою відсотковою ставкою в Інтернеті. Проте ми можемо назвати такі

---

⁵⁴ Там само. – С. 577

⁵⁵ Там само. - С. 579

операції банківськими тільки умовно, адже в дійсності це дорівнює рівню діяльності букмекерської контори.⁵⁶

Із розвитком процесу дерегуляції у 80-х рр. великі депозитні банки, спостерігаючи доходи невеликих інвестиційних фірм-спекулянтів, також включилися у цей режим. Ймовірно, саме таке суспільство Кейнс називав суспільством казино. Спекуляції перетворюються на інвестиції, а інвестиції видаються безпечними. Тобто, об'єктивне капіталістичне співвідношення між реальною працею, ресурсами, товарами та кількістю грошей, що знаходяться у операційному обороті, більше не підтримується, хоча у рамках дотримання такого співвідношення розумне кейнсіанство та розумний монетаризм не дуже далекі одне від одного.⁵⁷

Отже, інфляція та криза переслідують економіку, що базується на вище окреслених спекуляціях, проте особливо це стосується спекуляції з кредитними коштами. Сучасний монетаризм, не дивлячись на те, що стежить за об'ємом грошової маси та класичною інфляцією, породжує найбільш високі рівні боргових зобов'язань у сучасній історії, у поєднанні з нереальними відсотковими виплатами. До того ж, для американських банків у довгостроковій перспективі борги країн «третього світу» мають від'ємне значення, тому що нові кредити надавалися із ще меншою гарантією отримати виплату боргу.⁵⁸ Що видається дивним, так це те, що апологети монетаризму звертають увагу більшою мірою на державний борг, проте вони не помічають безпрецедентних корпоративних та приватних боргових зобов'язань. Фактично, корпорації мають більше відсоткових боргів, ніж держава, але основним джерелом живлення інфляції є відсоткові виплати, і не має значення, сплачує їх держава чи компанії. Через відсутність реального росту корпорації і приватні особи можуть сподіватися розплатитися за цими боргами тільки у разі безперервної інфляції (або назвати себе банкрутами, що ми маємо змогу спостерігати й сьогодні). Підсумком тут може бути наступне: сьогодні з кожним роком кількість банкрутств серед американських банків зростає, а самі банки штучно підтримуються федеральною системою надзвичайного банківського страхування.

Також поза кордонами національних та міжнародних маніпуляцій з грошима існують вільні від регуляції зони – офшори, що є зонами абсолютної інфляції. Акції та сировина

---

⁵⁶ Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003. – С.208

⁵⁷ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура разума на Западе. – М., 2007. - С. 582

⁵⁸ Така від'ємна величина зростала ще більше через те, що в майбутньому штучно створювала кризове фінансове становище і повну неможливість розрахуватися.

завжди були джерелами офшорних махінацій, проте валютні спекуляції є найпоширенішими. На коливаннях курсів валют спекулянти зіштовхують економіку однієї країни з економікою іншої, одночасно використовуючи зниження чи підвищення цих курсів і отримуючи прибутки як з одного, так і з іншого боку. Проте все це не має жодного відношення до капіталізму, зростання чи інвестицій. «В XVII сторіччі Сороса безперечно б повісили. Сьогодні «International Herald Tribune» друкує його біографію...»⁵⁹ Завдяки запровадженню кредитних карток процентні ставки досягли своїх кризових відміток. Кредити країнам «третього світу та облігації майже завжди обслуговуються за такими ставками. При цьому, відсотки по кредитах не мають нічого спільного з реальним виробництвом та ростом. Це – додана невиробнича вартість, тобто у чистому вигляді цілком інфляційна. Найголовнішим тут є те, що високі відсоткові ставки стимулюють інфляцію, а отже, і кризу економіки світосистеми.

Проте який вихід з такого кризового стану фінансів залишається урядам? Коли держава здійснює додаткову емісію грошових знаків, вона таким чином сприяє інфляційній активності приватного бізнесу. Якщо при намаганні припинити інфляцію вона переставє додатково друкувати банкноти, то вона вже не в змозі сплачувати свої борги. Тобто якщо б США серйозно ставилися до інфляції, вони б заборонили спекулятивну діяльність та встановили відсоткові ставки не вище, ніж 5%⁶⁰ - внаслідок цього стимул до інвестицій у реальне виробництво повернувся б в сьогоднішню, кризову економіку.

1.3.5. Неоліберальний режим ринку іпотечного кредитування. Крах 2008 р.

Один з основних принципів ідеології неолібералізму, починаючи із 70-х рр., полягає у тому, що державна влада має за будь-яку ціну захищати фінансові інститути.⁶¹ Цей принцип офіційно був розроблений під час нью-йоркської кризи середини 70-х та використаний на міжнародному рівні під час кризи, що загрожувала Мексиці у 1982 р.

---

⁵⁹ Там само. - С. 607

⁶⁰ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. - С. 612

⁶¹ Цікаво, що в США протягом усього XIX століття по кредитах, що видавалися приватними консорціумами для фінансування великих інвестиційних програм, постійно проголошувалися дефолти. Історія американських залізниць – це історія неплатежів. Якщо говорити більш точно, історію американського капіталізму складають самі дефолти. Невиплата банками та комерційними підприємствами боргів була основою будівництва США. (Див. Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. – 598).

Криза мала б своїм наслідком крах інвестиційних банків Нью-Йорка, тому Держскарбниця США та МВФ скоординували свої зусилля зі спасіння Мексики і «захистили банки за рахунок народу».⁶²

Загалом, джерела сьгоднішньої світової фінансово-економічної кризи сягають американського ринку високоризикованих іпотечних кредитів, колапс якого у 2006-2007 рр. вважається початком сьгоднішньої кризи.⁶³ Ринок іпотечного кредитування, що закінчив своє існування у 2007 р., є необхідним та актуальним предметом аналізу ідеології даної кризи.

Отже, замість того, щоб стримувати боргові зобов'язання і отримувати за них виплати процентів, іпотечні компанії об'єднували їх та продавали у вигляді облігацій: фінансові трейдери заробляли на вартості цих облігацій, страхові компанії страхували їхню перспективну вартість («дефолтні свопи»). Проте, компанії, що пропонували дорогі та грабіжницькі іпотечні кредити, виявилися фінансово неспроможними, ціни ж на дану нерухомість почали спадати. Банківські позики перестали виплачуватися кредиторам. Проте, така заборгованість стосується не лише тих банків, які видавали іпотечні кредити. Головною причиною даної кризи світової фінансової системи є штучно створений спекулятивною логікою «вторинний ринок» іпотечної заборгованості. Іпотечні борги перетворювалися на облігації, які скуповувалися та продавалися іншими фінансовими інститутами, при цьому трейдери та банки спекулювали на цьому. Коли в 2007 р. іпотечні позики перестали виплачуватися, стало зрозумілим, що цінні папери за цими позиками були тим ризикованим видом інвестування, що й спричинив, головним чином, кризове становище банківської системи. Оскільки іпотечні борги перетворювалися на цінні папери та перепродавалися далі, ніхто не був впевнений у сумі цих боргів. Банки призупинили взаємне кредитування через загрозливу небезпеку не отримати ці боргові гроші назад: кредити банків одне одному перестали видаватися.

Проте, звичайно, історична причина кризи полягає в самій природі цієї фінансової системи. Отже, як вже зазначалося, кризове падіння економічного динамізму розвинутих капіталістичних країн пов'язане з надзвичайним зниженням прибутковості, викликаним, насамперед, хронічною тенденцією до перевиробництва у світовій промисловості, що сягає 60-70-х рр. Відповідно, для того, щоб протистояти постійному ослабленню

---

⁶² Фактично, з того часу ми маємо таку процедуру захисту за стандартну практику МВФ. (Цит. за Харви Д. Действительно ли это конец неолиберализма?//<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>)

⁶³ Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе 2007-2??? - Москва, 2008// <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

сукупного попиту, уряди, відомчі США, фактично не мали іншого вибору, окрім як створити ще більші борги для підтримання життєдіяльності економіки. Протягом 70-80-х рр. держави були змушені піти на збільшений державний дефіцит для підтримання росту. Але, зберігаючи економіку відносно стабільною, цей дефіцит також посилював її стагнацію: за кожен позичку приходилося розплачуватися зменшенням росту ВВП. Оскільки поновити прибуток все-таки не вдавалось, скорочення дефіциту, викликані балансуванням бюджету, колосально вдарили по сукупному попиту, в результаті чого в першій половині 90-х рр. Європа та Японія відчули спустошливу рецесію (найгіршу в післявоєнний час, що запам'яталася пострадянським країнам 1998 роком), а економіка США пережила так зване «повстання безробіття». Тому з середини 90-х США були змушені вдаватися до більш міцних та ризикованих форм стимулювання попиту, аби протистояти тягарю стагнації. Дефіцит держбюджету кейнсіанства був замінений приватними дефіцитами та фінансовими активами, що отримали в економіці назву «мильних пухирів».⁶⁴ Також дерегуляція фінансового сектору, почата при Рейгані та Буші-ст. і завершена при Клінтоні, призвела до стрімкого зростання фінансових деривативів (хеджевих фондів; облігацій, записаних іпотеками тощо) з незначною долею реального капіталу, інвестованого в будівництво, машини, обладнання, товари та послуги («реальну економіку»)⁶⁵.

Тому, підсумовуючи вищезазначене, ми можемо сказати, що в сучасному капіталізмі ідеологію кризи потенційно складають фінансові активи таких «казино» як Уолл-стріт та Лондон-Сіті, де відбувається спекулювання на цінних паперах, акціях, курсах валют та інших інвестиційних інструментах (ф'ючерсні контракти, скажімо, розуміють як величезні ставки на те, якою буде ціна товару в певний час). Наприклад, банкрутство в вересні 2008 р. Lehman Brothers, четвертого за величиною інвестиційного банку США, мало за собою багатомільярдні виплати страхових компаній тим, хто тримається таких боргових зобов'язань. Але, оскільки страхові угоди в приватному порядку перепродавалися від одних установ до інших, ніхто не мав жодного уявлення про те, хто кому що заборгував, і чи зможе він взагалі погасити цей невідомий борг.⁶⁶ Отже, наскільки б не була перевищеною заявлена ціна акцій, вона залежить від рівня дивідендів (прибутків). Якщо прибуток падає, фірма не може виплачувати дивіденди, і курс її акцій також падає.

---

⁶⁴ Бреннер Р. Опустошительный кризис развивается // Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе «2007-2009» - Москва, 2008. // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

⁶⁵ Пост Ч. Их кризис, наши выводы: повторение 1931 года? // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

⁶⁶ Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе «2007-2009» - Москва, 2008. // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

Ринкова вартість акцій може на певний час досягнути значно більшої вартості у порівнянні з реальною нормою прибутку. Це і складає вищезгаданий вид спекуляції, який спрямовує подальшу кризу фінансового сектору в реальну економіку. Відсутність кредитів призводить до банкрутства компаній реального сектору, а кожен випадок підтримки урядом кризового ринку означає передачу державних грошових коштів (що можуть бути соціально використані) ТНК та їхнім транснаціональним акторам. Отже, підсумок має бути наступним: звільнившись від державного контролю, інвестиційні банки поширили ризик «безпечної» іпотечної заборгованості по всій світовій економіці. В результаті падіння цін на нерухомість та розповсюдження загальної фінансової нестабільності, банки та фірми, що мають справу з великими боргами, виявилися нездатними запозичувати кошти, які були їм необхідні, аби підтримувати свій активний стан. Отже, на базовому рівні банківська криза почалася тому, що бралися в борг гроші, яких насправді не існувало.⁶⁷

1.3.6. Аналіз феномену фінансіалізації в «новій економіці».

Як вже було сказано, сьогоднішній кризі передувала низка подібних фінансових криз – лише за останні роки це крах на Фондовій біржі 1987 р., колапс кредитно-ощадних асоціацій в кінці 80-х -90-х рр., «dot-com» 2000-х рр. тощо. Проте жодна із цих сучасних нам криз не викликала загального колапсу інвестицій та виробництва в «реальній економіці» у вигляді такої глибокої рецесії та депресії, як сьогодні. За допомогою вливань грошових державних коштів фінансовий сектор стабілізувався, і зростання, як в «реальній економіці», так і на Уолл-стріт, поновлювалися після кожної кризи. Прибутки в такому разі спричинили «довгу хвилю» накопичення капіталу. На відміну від 60-х і 70-х рр., більш сучасні нам рецесії були, як правило, нетривалими і не призводили до подібного спаду. «Властива капіталістичному накопиченню життєздатність (за яку іде розплата робітничими місцями, зарплатами, пільгами та умовами праці) зменшила тривалість та глибину фінансової кризи на початку 2000-х».⁶⁸

Сьогоднішня фінансова криза 2008-2009 рр. формально бере свій початок із того часу, коли США і глобальна капіталістична економіка зазнали довготривалої стагнації. Швидке зростання інвестицій в «реальну економіку», збільшення капіталізації та механізації

⁶⁷ Хуссон М. Системный кризис, затяжной и глобальный. // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

⁶⁸ Пост Ч. Их кризис, наши выводы: повторение 1931 года? // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

виробництва протягом тривалого споживацького буму останньої чверті ХХ ст. сьогодні обернулося на свою протилежність - тривалий період скорочення прибутків та застійного накопичення капіталу. В контексті нового довготривалого падіння рентабельності, крах іпотечного ринку загрожував більш серйозними наслідками для капіталу. Банкрутства або його наближення у Bear Stearns, AIG та інших фірм, нестабільність на фондовому ринку позначили сьогодні глибоку рецесію.

До аналізу сучасної кризи слід знову додати, що під час великого підйому фондового ринку в 90-ті рр. корпорації мали неймовірне зростання прибутків від цінних паперів. Тому в них була можливість звернутися до позик і на цій основі підтримувати могутнє розширення капіталовкладень та споживання. Бум так званої «нової економіки» був і залишається прямим вираженням роздутих курсів акцій 1995-2000 рр. Але оскільки курси акцій зростали всупереч падінню норми прибутку, і оскільки нові капіталовкладення послаблювали промислове перевиробництво, швидко настав біржовий крах і рецесія 2000-2001рр., що призвела до падіння прибутковості у нефінансовому секторі до найнижчого рівня з 1980 р. Грінспен та Федеральна резервна система, за підтримки двох головних центральних банків, протиставили новому циклічному падінню ще одне коло роздутих курсів акцій, що врешті і призвело до нинішньої кризи. Зниженням реальної короткострокової процентної ставки до нуля за три роки вони викликали історично безпрецедентну кількість позик на нерухомість, що спочатку підвищило ціни на житло,⁶⁹ а зростання підтриманого позиками споживчого попиту, як і надзвичайно дешевого кредитування в цілому, не тільки пожвавило американську економіку, але (насамперед, спонукаючи новий ріст імпорту та збільшення до рекордного рівня дефіциту платіжного балансу), сприяло нечуваному глобальному економічному підйому. Проте, якщо споживачі виконували свою функцію, приватний бізнес, не дивлячись на рекордне економічне стимулювання, – ні. «Грінспен та ФРС спекулювали на ринку нерухомості, аби надати корпораціям можливість звільнитися від надлишкового капіталу та поновити інвестування. Замість цього, фокусуючись на поновленні норми прибутку, корпорації почали посилювати виробничий ріст, але не стільки за рахунок капіталовкладень у обладнання та інфраструктуру, скільки за рахунок радикального скорочення робочих місць».⁷⁰ Покращуючи прибутковість за рахунок відмови від створення робочих місць, підвищення інвестицій та зарплат, американський бізнес утримував ріст сукупного попиту й таким чином підірвав власний стимул до розвитку. Одночасно, замість росту інвестицій,

---

⁶⁹Бреннер Р. Опустошительный кризис развивается.//Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе« 2007-2??? - Москва, 2008.//<http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

⁷⁰ Там само

виробничої сили та зайнятості для збільшення прибутку, фірми звернулися до використання надмірно низької вартості позик, аби покращити своє становище і становище своїх акціонерів. Це робилося шляхом фінансових маніпуляцій – виплачуючи свої борги, дивіденди та купуючи свої власні акції заради підвищення їхньої вартості. Також свою роль зіграла хвиля злиття підприємств.

Проблематизація питання праці, на думку Д. Харві⁷¹, взагалі не піднімається з 80-х рр. Це питання вирішено на користь влади капіталу, адже на глобальному рівні капітал має доступ до величезних трудових ресурсів. Відповідно, праця була позбавлена владних можливостей саморегуляції протягом останніх 30 років, а обмеження зарплат, в свою чергу, обмежує попит і ринок споживання. Відповідно, перед капіталом постає питання, пов'язане із власними ринками збуту. Надалі, різниця між тим, що робітники заробляли й тим, що вони витрачали, покривається ростом виробництва кредитних карт та збільшенням заборгованостей домогосподарств. Якщо в США 80-х середньостатистична сім'я була винна близько \$40 тис., то зараз – близько \$130 тис., включаючи іпотеку. Рівень заборгованості домогосподарств набув нечуваних розмірів. І саме таке становище призводить фінансиалізацію: перед фінансовими інститутами постає питання щодо підтримки боргів робітничого класу, чії статки не зростають. Банки США починали працювати ніби з респектабельним робітничим класом, але до 2000-го року вони вже шукали субстандартні іпотечні закладні. Відповідно, аби підтримувати ринкові умови, фінанси починають підтримувати фінансування боргів людей, що практично не мають доходу. Якщо цього не робити, що буде із тими, хто розвиває ринок нерухомості? Саме тому ринок намагався стабілізуватися шляхом фінансових заборгованостей.

1.3.7. Криза вартості активів

Починаючи з 80-х рр. інвестування у нові види діяльності є майже відсутнім. Більшість інвестицій вкладається в те, що називається активами, тобто у ринок акцій. Ринок акцій, у свою чергу, піднімається, а це означає, що інвестиції є успішними, тому у ринок акцій вкладається ще більше грошей, а з ринку акцій ми отримуємо «stock market babble». Вартість активів піднімається, включаючи акції, власність і навіть ринок творів мистецтва. Такі інвестиції викликають фінансиалізацію. Але якщо вартість активів підвищується, це відображається на всій економіці в цілому. Інфляція вартості активів зачіпає усіх, в тому

---

⁷¹ Харві Д. Действительно ли это конец неолиберализма?//<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>

числі й робітничий клас, доходи якого не зростають. В результаті ми отримуємо колапс вартості активів: ринок нерухомості падає, як і ринок акцій.

Борг передбачає певну майбутню вартість товарів та послуг, відповідно, передбачає подальший ріст економіки протягом 20-30 років, а також зниження у майбутньому процентної ставки. Проте, зростання фінансової сфери після 70-х має багато спільного із тим, що, на думку Д. Харві, є наступною ключовою проблемою – «капіталістичною проблемою поглинання надлишків».⁷² За останні 30 років величезна кількість «надлишків капіталу поглинала процес урбанізації: урбаністична реструктуризація, експансія та спекуляція. Кожне місто є таким будівельним майданчик для поглинання надлишків капіталу. Проте проблематика даного питання полягає у тому, що вже із 1970-го року виникли серйозні труднощі із поглинанням усе більшого й більшого надлишкового капіталу в реальному виробництві. Зауважимо при цьому, що до 2030 року необхідно буде знайти можливість прибуткового інвестування \$2,5 трлн.⁷³ Однак, усе менше такого капіталу припадає на реальне виробництво («реальну економіку»), а все більше - на спекуляцію вартістю активів, що й стає причиною повторюваних системних фінансових криз, починаючи з 1975 р. Отже, усі ці кризи є кризами вартості активів.

Як зазначає Д. Харві, якщо світ зараз, у 2009 році, вийде із даної кризи, але акумуляція капіталу при цьому буде на рівні 3% коефіцієнта росту, тоді ми матимемо справді фінансову катастрофу майбутнього. Сьогоднішня фінансиалізація була викликана необхідністю вирішити проблему поглинання надлишкового капіталу, але останній не може не призводити до періодичної девальвації. Саме це й сталося у сьогоднішній кризі: втрата декількох трлн. доларів вартості активів. Відповідно, термін «спасіння національної економіки» не є коректним у його застосуванні до даної проблеми, оскільки процес зачіпає не просто фінансову систему, а саме банки і їхні борги. Гроші отримують банки, але не позбавлені права власності домогосподарства. Банки використовують гроші не для видавання позик, а для скуповування інших банків, консолідуючи, таким чином, власність свого класу.

1.3.8. Колапс кредиту як підсумок фінансиалізації

Колапс кредиту, який усі ми спостерігаємо в ході сьогоднішньої фінансової кризи означає для робочого класу кінець фінансиалізації як засобу вирішення кризи ринку.

---

⁷² Там само.

⁷³ Там само.

Наслідком цього є сучасний рівень безробіття та крах багатьох галузей індустрії (особливо вражаючий для України). Зараз ведуться дискусії з приводу повернення до кейнсіанської моделі економіки, і план Б. Обами полягає у широкому інвестуванні у суспільні роботи та «зелені» технології – це повернення до перевірених методів виходу із кризи, проте у наступних розділах даного дослідження ми подамо критику таких планів.

Отже, ми маємо коректно сформулювати аналіз даного фінансового феномену: коли доля прибутку підвищується завдяки відсутності зарплат, без відтворення умов для накопичення прибутку, фінанси беруть на себе функціональну роль у власному виробництві, знаходячи канали фінансового розподілення як альтернативу економічному попиту з боку найманих працівників. Цей підхід підтверджує своє існування, якщо звернутися й до феномену глобалізації. У наявній структурі світового ринку фінанси стирають різниці між просторами валоризації. Функція фінансів тут - у загостренні законів конкуренції за рахунок того, що переміщення капіталу стають більш мобільними. Тобто, перефразуючи слова Маркса про працю, ми можемо сказати, що глобалізовані фінанси - це процес конкретної абстракції, який ставить кожний індивідуальний капітал під дію закону вартості, чие поле безперервно розширюється. «Принципова риса сучасного капіталізму, таким чином, не у протиріччі між фінансовим капіталом та виробничим капіталом, а у надконкуренції між капіталами, породженими фінансиалізацією».⁷⁴

В США ріст базувався на імпульсі з боку споживання, що підтримувався постійним падінням норм збереження домогосподарств. Це був частково ріст кредиту, який передбачав наплив капіталу з решти світу задля фінансування зовнішньоторгового дефіциту, пов'язаного із нестачею внутрішніх заощаджень. До цього можна додати дефіцит бюджету, що пояснюється, головним чином, затратами на вторгнення в Ірак. Таким чином, ця модель розвитку заснована на подвійному дисбалансі – внутрішньому та зовнішньому. Фінанси грають важливу роль у керуванні обома видами дисбалансу. На внутрішньому рівні саме фінанси уможливили ріст боргу, особливо на іпотечному ринку. На зовнішньому рівні – фінанси мають функцію підтримки платіжного балансу. Отже, сьогоднішня криза проблематизує саме такий режим накопичення. Борги домогосподарств заморожені, наплив капіталу вже не гарантований. Внаслідок цього, фінансова криза приведе до рецесії та довготривалого уповільнення росту. В Європі економічний ріст також уповільнився через дуже високий курс євро по відношенню до долара, ціни на

---

⁷⁴ Хуссон М. Системный кризис, затяжной и глобальный. // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

імпортовану сировину, економічна політика уряду, що не сприяє росту і зайнятості населення.

Висновок, до якого ми приходимо, наступний: фундаментальна характеристика неоліберальної фази полягає у тому, що поновлення норми прибутку не приводить до одночасного підйому норми виробничого накопичення. Норма виробничого накопичення, якщо взяти середню за різноманітними коливаннями й виключити епізод з «ноювою економікою» в США, залишилася на відносно низькому рівні. Якщо ми аналізуємо, виходячи з марксистських схем виробництва, ми бачимо проблему реалізації, оскільки ні економічний попит найманих працівників, ні накопичена додана вартість не підіймаються до рівня суспільного продукту. Рішення цієї проблеми засноване на повторному використанні не накопиченої доданої вартості через фінансиалізацію економіки. Така фінансиалізація не є автономним фактором, а є логічним завершенням зниження долі заробітної плати та нестачі прибуткових можливостей для інвестування. І найголовніше тут те, що збільшення соціальної нерівності, як всередині кожної країни, так і між зонами світової економіки, є сутнісною природою капіталізму. Для того, щоб мінімізувати кризові втрати капіталу, очищення економіки безперечно буде проходити за рахунок праці найманих робітників: уповільнивши ріст, підвищивши процентну ставку та використавши кризу світової економіки як привід знову знизити зарплати більшості населення. Якщо такі тенденції загостряться, вони тільки погіршать ефект рецесії завдяки стримуванню попиту. І навпаки, цей факт показує, що «вихід з кризи – питання насамперед соціальне».⁷⁵

---

⁷⁵ Там само.

1.4. Політична Криза Європейського Союзу у контексті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009рр.

В ході сьогоденної глобальної фінансово-економічної кризи ми маємо констатувати і політичну кризу ЄС. Як зазначає Б. Кагарлицький, якщо усю «іншу» Європу продовжуватимуть ігнорувати, то країнам Єврозони вдасться на деякий час зберегти стабільність, проте тільки на деякий час. Ціною фінансової стабільності Заходу є і продовжує бути криза, бунти та збройні протистояння на Сході.⁷⁶ Економіки Латвії, Литви, Болгарії, Польщі, Угорщини, де економічна ситуація з точки зору звичайного споживача ще вчора виглядала позитивно, раптом опинилася в нестабільності. При цьому, аналогічна ситуація на Заході відбувається в Ірландії та Ісландії, що їх порівняно нещодавно оголосили взірцем успішного економічного розвитку та вільного ринку. Але сьогодні в цих країнах ми спостерігаємо нечуваних розмірів кризові показники: зараз в Ірландії дефіцит бюджету наближується до 10% ВВП, заробітна платня нищівно знижується і країна охоплена протестами та бунтами.

---

⁷⁶ Кагарлицький Б. Две Европы и один кризи.//<http://www.zvezda.ru/economics/2009/03/25/eurocrisis.htm>

Треба сказати, що східноєвропейські країни намагалися виконувати вимоги Союзу, і в цьому ми вбачаємо одну з причин теперішнього їхнього кризового стану, адже лідери ЄС сьогодні не в силах ні допомогти Східній Європі, ні позбавити її союзних обмежень. Допомога Сходу привела б Захід до фінансового банкрутства. Навпаки, Захід наполягає, що східноєвропейські країни «самі винуваті».⁷⁷ Це не робить лідерів Брюсселю – А. Меркель чи Н. Саркозі особливо популярними в Ризі, Будапешті чи Празі. Інша річ, коли замість ЄС допомогу східноєвропейським країнам пропонує МВФ (схему надавання позики чи кредиту якого ми розглянули вище), але в обмін на чергові позики він вимагає скорочення державного сектору та соціальних виплат, тобто того, що було запропоновано й Україні цього року. Проте, що тут видається парадоксальним: як це зробити, якщо весь державний сектор давно вже приватизований або ліквідований (за рекомендаціями того ж МВФ), а потреба у соціальних витратах тільки зростає, оскільки криза скорочує виробництво та робочі місця?

Бажанням вирівняти свою ситуацію у порівнянні з могутньою економікою США та намаганням стимулювати спекулятивний капітал на європейських фінансових ринках пояснюється запровадження ЄС єдиної валюти всередині Союзу в кінці 90-х.⁷⁸ Але проект ЄС у тому вигляді, як він був прийнятий у Маастріхті, зараз руйнується кризою. Східноєвропейські країни Союзу розорені, а за період членства у ЄС їхні економічні та соціальні проблеми не тільки не були вирішені, але й – навпаки - катастрофічно загострилися (випадок з Ісландією взимку 2008 р. є показовим навіть для Заходу). Всесвітній банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також Європейський інвестиційний банк виділили на підтримку банків Східної Європи 24,5 млрд євро. Цього однозначно не вистачить для спасіння всього фінансового сектору.

Особливо важке становище (не наводячи тут насамперед українську промисловість) в балтійських країнах, що раніше знаходилися в СРСР. Латвія, за великими рахунком, є банкрутом. Дефолт неминучий, а різке падіння курсу національної валюти – навіть якщо в довгостроковій перспективі це і буде мати позитивний ефект – на перший час призведе до соціально-політичної кризи, яку порівнюють сьогодні з 1929-30 рр. Мало того, що Латвія з неминучістю повторює аналогічні події, що супроводжували Росію чи Аргентину, але вона, як це частіше за все і буває в умовах такої глобальної кризи системи фінансів, провокує «ефект доміно». Фінансова ситуація Естонії, Литви, Польщі та ін. країн ЄС

---

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003. - С. 154

краща, але банкрутство Латвії дестабілізує їхні власні фінансові ринки.⁷⁹ В Угорщині вже сталася девальвація, Латвія ж не зможе втримати завищений курс національної валюти, як і Україна. В Литві почалася паніка, коли майбутня девальвація національної валюти стала відома. Маса людей атакували банки, аби обміняти свої внески на іноземну валюту, скуповуючи усі наявні запаси євро, доларів, фунтів і взагалі будь-які «справжні», тобто західні гроші (аналогічна ситуація відбувалася і на українському валютному ринку, де шалений попит на іноземну валюту також спустошував банківські резерви).

Перспектива дефолту, таким чином, торкнулася кожного громадянина і кожної країни, що намагається жити та розвиватися за рахунок іноземних кредитів. А головне, що відрізняє сьогоднішню кризу від російської кризи 1998 р., коли дефолт поживив виробництво, а знецінення національної валюти вважалося за «оздоровчий ефект», - у Східній Європі подібне не станеться або це станеться дуже нескоро. Досвід Угорщини показав, які перспективи девальвації у сусідніх країнах: спад експорту та знецінення валюти. Зазвичай одне виключає інше – дешева національна валюта сприяє зростанню експорту. Але зараз, коли зовнішні ринки стискаються, девальвація не допомагає. Угорщина брала кредити в євро для купівлі нерухомості тощо, але вартість нерухомості впала, фторіант знецінився, а сплачувати позики (борги) слід в євро і за старими цінам. Це, власне, те, що й є причиною паніки українського населення 2008-2009 рр., адже кредити бралися за такою ж схемою позик, у необмежених кількостях та в іноземній валюті.

Промисловість Східної Європи на сьогодні є вкрай слабкою або навіть зруйнованою, внутрішній ринок, за винятком Польщі, у всіх подібних країнах замалий, а зовнішні ринки швидко звужуються через прогресування кризового зросту. До того ж, не дивлячись на всі декларації, західні країни усі більше схиляються до протекціонізму. Так що неминуча девальвація обертається для Східної Європи виключно негативним своїм боком. Разом з цим, на Заході прекрасно розуміють, що врятувати економіку східних партнерів вже неможливо.⁸⁰ Спроби зробити це призведуть лише до того, що постраждали від кризи виробництва та господарства західних країн, на кшталт Німеччини чи Франції, будуть змушені нести подвійне навантаження (це було висловлено й А. Меркель щодо позиції ЄС відносно допомоги Угорщині у її виході зі стагнації).

Звідси випливає, що економічний крах Сходу – це лише питання часу. Експерти передбачають, що країни Центральної та Східної Європи, за винятком, можливо, Словенії, Чехії та Словаччини, будуть знаходитися в депресії ще довгий час після того, як західні

---

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

економіки на чолі з США вийдуть з сьогоднішньої кризи (фіктивно подолавши наслідки, але не ідеологічні причини). А оскільки економічна депресія неминуче обернеться й політичними потрясіннями, то криза ЄС як федерального утворення дуже ймовірна, як зазначає Б. Кагарлицький. Між тим, політичний порядок, встановлений в об'єднаній Європі, виглядає все більше анахронізмом не тільки відносно стосунків Сходу і Заходу. Структури Союзу, орієнтовані на політику вільного ринку, є об'єктивною перепорою для проведення антикризової політики, яка стане успішною лише з того моменту, коли буде остаточно заперечений принцип неолібералізму. Проте органи ЄС тільки заважають національним урядам боротися з кризою, хоча, з іншого боку, чи зміг би, наприклад, український уряд самостійно вжити якихось серйозних заходів із врегулювання кризи промисловості та банків? Звичайно, що ні.

1. 5. Кризове переформатування світової політики 2008-2009 рр.

Для того, щоб зрозуміти, чому Б. Обама опинився при владі, важливо відмітити послаблення позицій США на світовій арені .

На економічному рівні США залежать від своїх кредиторів - Японії, Китаю та різних державних фондів, що фінансують їхній борг. Але ці кредитори залежать, в свою чергу, від США та від вартості долару. Ми очікували, що долар впаде остаточно після того, як США вразив банківсько-кредитний крах 2007-2008 рр., але долар тримається та відновлюється. По-перше, він забезпечений державою, на відміну від євро, а також підтримується ще й через те, що в разі його падіння постраждають Китай, Японія та різні інші фонди. З \$2,300 млрд, які складають резерви Китаю, \$1,700 млрд вкладено саме у США.⁸¹ Отже, Китай і США підтримують одне одного, так що саме долар (і разом з тим американський капіталізм), не дивлячись на ринкові протистояння з китайським юанем та євро, залишається базовою світовою валютою. Прихід Б. Обама восени 2008 р. до влади стабілізував становище долара як більш твердої та незмінної валюти.

---

⁸¹ Сабадо Ф. Кризис переформирует всю мировую политику.//<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>

Що стосується військової сфери, Обама продовжує попередню мілітаристську політику «демократичних» врегулювань та економічних стабілізацій на Близькому Сході: в сьогоднішній глобальній кризовий період він особливо пов'язаний з американською традиційною воєнно-політичною системою. В палестино-ізраїльському конфлікті він продовжує підтримувати ізраїльський уряд, а також переглядає стратегічні пріоритети США, віддаючи перевагу Афганістану та Іраку (куди американське командування відправить нові війська) і закликаючи своїх союзників слідувати цьому, вимагаючи покінчити з революційними латиноамериканськими режимами або хоча б дистанціюватися від них (це стосується У. Чавеса і Ф. Кастро).

Проте альтернативної моделі виходу із кризи досі не винайдено, хоча ми й маємо деякі варіанти її закінчення, наприклад до кінця 2010 року або за японською моделлю: дефляція, що триває майже 10 років.⁸² Але ж, зважаючи на наступні факти, такі прогнози є тільки уявними: банківська та фінансова кризи продовжуються, кредити майже не видаються, митні офшори не припиняють свого функціонування, непрозорість на фінансових ринках заважає впровадженню нових механізмів контролю, перевиробництво, яке вже й до банківської кризи існувало у деяких секторах економіки - усе це додається до того, що державне регулювання, фінансування та позики на відновлення роботи підприємств стають неможливими через, знову ж таки, невизначеність банківського майбутнього (банкрутство Ісландії це дуже добре показало). Завдяки новим банківським банкрутствам систему очікують наступні потрясіння, адже державні фінанси неможливо використовувати нескінченно, не друкуючи нових грошей. Відповідно, в такому разі нова фаза кризи неминуча, адже, як ми вже показали у даній роботі, державне фінансування США чи ЄС не відповідає масштабам цієї кризи. Таким чином, ми стикаємося з обмеженням платоспроможності держав та прогресуючим зростанням боргів. На сьогоднішній момент тільки США, завдяки вищезгаданій стабілізації долара на рівні світової валюти (з чого розпочиналося президентство Б.Обами), мають можливість продовжувати свою політику кредитування та заборгованості.⁸³ Проте уся інша економіка країн «другого» і «третього» світу знаходиться в рецесії, прогнози росту складають в цілому близько 0,5%. Вони негативні як для ЄС, так і для США. Згідно з доповіддю Кр. Ромер і Дж. Бернстейна (економічних радників Обами), від 3 до 4 млн робочих місць буде ліквідовано за ці місяці.⁸⁴ Наприклад, General Motors и Chrysler потребують десятків

---

⁸² Там само.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само.

мільярдів доларів аби не збанкрутувати зі своєю продукцією. Жахливими є й нещодавні прогнози з безробіття: від 30 до 50 млн людей очікується у країнах ОЕСР. Загроза вже існуючим робочим місцям та росту безробіття буде продовжуватися як мінімум протягом всього 2009-2010 рр., наполягає Ф. Сабадо, а показники безробіття можуть сягнути показників кризи 1930-х.

При цьому слід зазначити, що гіпотеза щодо відсутності взаємозв'язку між кризою в США і ЄС та кризою в Китаї не підтверджується. Падіння китайського росту складає від 7 до 11 %. Звичайно, криза підтверджує тенденцію до переміщення центру світової економіки саме в Китай, але роль США залишається гегемоніальною (на умовах останніх торгівельних та валютних домовленостей з КНР). Більш того, криза змусила китайський режим віддати перевагу внутрішньому ринку, але чи зможе китайська економіка вийти з цієї кризи, запропонувавши нову економічну модель капіталістичному світові? Поки що ми можемо навести висловлювання китайського аналітика Лау Най-К'юнга, який відзначає в кризовому стані 2009 року наступне: «Для нас [Китаю] добра новина полягає у тому, що коли у США великі проблеми, в них не залишається енергії, щоб наносити збитки Китаю. Навіть коли їм потрібно буде розпочати чергову війну для того, щоб відволікти людей, вони оберуть країну, набагато меншу за розмірами і слабшу, таку, як Іран. Це забезпечить для Китаю мирні умови, аби найефективніше використовувати «період стратегічних можливостей» до 2020 року для країни та пройти стрімкий момент росту доходу населення з 1000 до 3000 доларів США».⁸⁵

Також, слід додати, що в роботі «Третя американо-китайська війна та Перша глобальна Велика депресія XXI століття»⁸⁶ відзначалося, що високі ціни на нафту 2008 року – це, де-факто, «війна проти китайської економіки». М. Хазін акцентував увагу на тому, що «стратегія США спрямована на те, щоб контролювати світові нафтові запаси, оскільки в найближчі кілька десятиліть вони будуть все ще грати вирішальну роль у енергетичному споживанні. Цей контроль необхідний не тільки тому, що США використовують нафти набагато більше, ніж вони її самостійно видобувають, але й для того, щоб ускладнити доступ до цих ресурсів своїм геополітичним конкурентам, в тому числі Китаю».⁸⁷

---

⁸⁵ Маслов О. G-2 или американо-китайский двухполярный мир: вызов для Китая.// <http://www.polit.nnov.ru/2009/01/26/usachina2wchi/>

⁸⁶ Див. Маслов О. Третья американо-китайская война или Первая глобальная Великая депрессия XXI века.// <http://www.ruska-pravda.com/index.php/200902241440/stat-i/monitoring-smi/i.html>

⁸⁷ Там само.

Отже, як ми бачимо, фінансові блокади світоєкономіки чергуються з військовими, що і складає порядок ідеологічного маніпулювання фінансовими стратегіями та капіталами.

1.6. Ідеологія сьогодношньої кризи: перегляд фінансових змін

Ми можемо підсумувати усе вищезазначене наступним: фінансовий капіталізм може пережити сьогодношню кризу, проте це цілком залежить від того, чи зможе він стимулювати конфігурацію роботи усієї системи економіки. Для того, аби зрозуміти сучасні події, ми виходимо за рамки процесу праці та виробництва і розглядаємо складні взаємовідносини держави та фінансів. Залишилось зрозуміти, як національний борг та кредитна система стали від початку основними засобами основного виду накопичення – накопичення «через вилучення»?⁸⁸

Отже, як ми зазначали, США та інші країни вливали величезну кількість державних грошових коштів у фінансову систему, аби банки змогли отримати дешеві позики. Уряд США погодився викупити безнадійні борги і це, в свою чергу, спричиняє бюджетний дефіцит відчутних розмірів, а також неможливість США здійснювати такі масштабні

---

⁸⁸ Харви Д . Действительно ли это конец неолиберализма?//<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>

втручання у майбутньому, коли ринки знову почнуть падати. В той же час, зростаюче безробіття означає зниження державних доходів, отриманих від мита, і під загрозою опиняються соціальні послуги (наприклад, як зазначає Д. Харві, приватні компанії знижують витрати за рахунок пенсійних відплат своїм робітникам). Енергетичні компанії виявилися в центрі уваги (наприклад, «Енрон» під час приходу Буша-мол до влади)⁸⁹ після того, як підвищивши ціни на електроенергію, отримали рекордні прибутки (що покрили в даному разі президентську компанію Буша).

Проте у подібної політики теж існують межі. Об'єм боргу, що знаходиться у обороті, набагато більший, ніж вартість продукції всієї світової економіки (це стосується і України та її неспроможності виплати зовнішньої заборгованості). Немає жодної гарантії, що такими заходами можна впровадити що-небудь, окрім короткострокового росту цін акцій. Виходить, це просто безкоштовно видача фондовому ринку грошей, які, найімовірніше, ніколи не будуть повернені (адже криза продовжується), тоді як, в свою чергу, обкладаючи митом корпоративний прибуток, можна було б отримати мільярдні прибутки, які спрямовувалися б на муніципальне будівництво та у сферу суспільних послуг.⁹⁰

Подібні до плану Буша-мол. субсидії з виділення \$700 млрд. для спасіння попередніх інвестиційних банків (які зараз трансформувалися у багаточільові банки) та страхових компаній, а також часткове повернення до державного регулювання, - швидше за все, стабілізують фінансовий сектор та зменшать, але не усунуть глибоку та довготривалу рецесію. Проте причина, що лежить в основі падіння рентабельності, – надлишковий основний капітал – збережеться й після такої допомоги. В результаті, прибутки після рецесії залишаться надто низькими для того, аби стимулювати нові інвестиції у виробництво товарів та послуг. В той же час, масивне вливання капіталістичною державою готівки у банківську систему, що забезпечується зростанням федерального дефіциту, збільшує грошову масу (локальний приклад української ситуації не відрізняється у такій стратегії виходу із банківської кризи) і дещо долає інфляцію. Але, знову-таки, вірогідним результатом буде дуже велика кількість грошей при невеликій кількості товарів, що позначить нову хвилю інфляції. Барак Обама з осені 2008 р. має справу зі світовою «стагфляцією» - одночасною ціновою інфляцією та економічною стагнацією – з якою Ніксон, Форд та Картер боролися протягом 70-х рр.⁹¹ Іншою

---

⁸⁹ Хазин М. Правда о Всемирном Банке, Энрон и глобальной оккупации. Интервью с Грэггом Паластом.// <http://rusref.nm.ru/indexpub56.htm>

⁹⁰ Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе« 2007-2??? - Москва, 2008.// <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

⁹¹ Пост Ч. Их кризис, наши выводы: повторение 1931 года? // <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

головною проблемою для виходу із перманентної кризи світосистеми є питання використання надлишкового капіталу. Соціальні рухи мають об'єднатися навколо ідеї отримання великого контролю над виробництвом, утилізацією та розповсюдженням цього капіталу. Оборотний надлишковий капітал мав би вкладатися у соціальну інфраструктуру міста. Кількість цього капіталу, засвоєного державою з 70-х років, залишилося майже незмінним. Це значить, що соціалізація доданої вартості, що була розпочата протестними антисистемними рухами 60-х рр., зупинена.

Отже, банківська система функціонування має бути переглянута. «Ми маємо осуспільнити капіталістичну додану вартість та вирішити проблему вже згаданого трьох відсоткового накопичення капіталу. Це є нашим «правом на місто».⁹² Сьогоднішнє становище постійного трьохвідсоткового зростання буде неодмінно призводити до екологічних катастроф, соціального напруження і, таким чином, ми будемо просто продовжувати переходити із однієї кризи в іншу. Також перед нами криза легітимності влади, оскільки при сьогоднішній кризі право викупу влади підтримують банки, адже можна звинувачувати мешканців тих районів, що найбільше постраждали від позбавлень на це право (що більше схоже на другий, вже фінансовий ураган «Катріна», який змив цілі райони, насамперед чорних та іспаномовних) у безвідповідальності. Отже, криза субстандартної іпотеки - це локальна проблема і тому проблему права викупу слід розуміти як урбаністичну кризу, а не просто як фінансову (адже це є фінансовою кризою урбанізації).

Також головним наслідком сьогоднішньої кризи залишається жорстка атака на матеріальне становище робітничого класу. Звідси ми можемо сформулювати наступний висновок: немає жодних ознак, що фінансові інститути поновлять кредитування та інвестування, – вони намагаються зберігати готівку. Це, в свою чергу, загрожує іншим секторам економіки.⁹³ В оплату за стримування моментального колапсу, який історично загрожував порівняно давно, сьогоднішня світоєкономіка матиме надзвичайно тривалий вихід з кризи. Отже, капіталізм не може уникнути періодичних короткострокових (і довгострокових) криз, що пов'язані із падінням прибутків та економічною стагнацією. «Як помітив ще Маркс, у капіталізмі є внутрішні механізми – зниження рівня зарплат

---

⁹² Харви Д. Действительно ли это конец неолиберализма?//<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>

⁹³ Банківська сфера тому й породила загальносвітову фінансову кризу економіки

найманим працівникам, організація виробництва, скорочення технічного штату, масові банкрутства – які дозволяють йому виходити із кризи».⁹⁴

На основі попереднього аналізу кризи ми можемо сказати, що у всьому світі перехід до більш впорядкованого росту потребує більш егалітарного розподілу доходів, що дозволяє знизити рух ліквідних коштів, які є однією з провідних причин періодичної фінансової кризи. Це також може зменшити інтенсивність міжнародної торгівлі і стане реальною відповіддю на соціальні потреби. Тобто, задля того, щоб встановити стадіальний тип росту (та запобігти наступній капіталістичній кризі системи), необхідний радикальний перерозподіл доходів. І тут ми знову виходимо до головного – соціальної проблематики в ідеології кризи. Але якщо ми візьмемо за критерій норму виробництва накопичення («закон та пророки» капіталу, згідно з Марксом), ми можемо сказати, що зараз капіталізм застиг у фазі рецесії та динамічного падіння. Додамо до цього два економічних елементи: специфічна нестабільність, створена фінансами, і, як наслідок, нескінченні серії криз та фундаментальний дисбаланс, що впроваджується зовнішньоторгівельним дефіцитом США у існуючу конфігурацію світової економіки.

Звідси, причина кризи полягає у тому, що суспільство має попит на товари, які неможливо виробляти з максимальною прибутковістю. Тому розрив іде у двох вимірах: по-перше, у розвинутих країнах відбувається зміщення попиту від промислових товарів (виробництво яких відмічене високою продуктивністю) в бік послуг, що мають меншу продуктивність, й, таким чином, меншу прибутковість в перспективі (поки що не існує нової економічної сфери вживання капіталу на кшталт «фордистської» фази з її автомобільною промисловістю); по-друге – геоекономічний вимір, що пов'язується з глобалізацією. Глобалізація призвела до створення світового ринку, або, іншими словами, розширеного простору валоризації, де більш низькі рівні продуктивності менш розвинутих секторів економіки вступають у прямий конфлікт із вимогами прибутковості, які виникають в результаті діяльності надконкурентних країн або бізнес-структур. «Результати «ефекту витіснення» полягають у тому, що деяка кількість ліній виробництва, які до недавнього часу успішно відповідали соціальним потребам, стають неприйнятними через невідповідність критерію надприбутковості».⁹⁵ Але сам розвиток фінансових змін сьогодні полягає у перестановці потоків капіталу, тобто у тому, що економіки, які розвиваються, стали нетто-кредиторами – нещодавня допомога банкам найбагатших країн Європи з боку фінансових фондів Півдня доводить це. Ми можемо говорити про «ефект

---

⁹⁴ Харви Д. Действительно ли это конец неолиберализма?//<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>

⁹⁵ Хуссон М. Системный кризис, затяжной и глобальный.// <http://www.pasolini.ru/fmp/crisis.html>

бумерангу» глобалізації, який ставить під питання класичне поняття імперіалізму. Хоча, звичайно, досі функціонують величезні зони «класичної» залежності. Проте у зв'язку з рецесією та падінням процентних ставок і курсу доллара, у капіталу все менше причин для знаходження у США. Сьогодні саме центральні банки економік, що розвиваються, фінансують дефіцит США, і справа тут в чисто політичному виборі, який має здатність колись змінюватися. «Об'єктивно центральним банкам краще за все тримати свої активи в євро, ніж у доларах, або хоча б у добре збалансованій змішаній формі».⁹⁶

1.7. Аналіз альтернатив у кризовій неоліберальній капіталістичній економіці

Отже, ми можемо констатувати насамперед ідеологічну кризу неоліберальної моделі капіталістичної системи та «Вашингтонського консенсусу». Керівні уряди, як неоліберальні, так і соціал-ліберальні, пережили і продовжують переживати ідеологічну поразку, що має своїм наслідком глобальну фінансову депресію. Ми також можемо підсумувати те, що неоліберальна модель сучасного капіталізму мала чіткий курс на приватизацію, гнучкість, зменшення державного регулювання тощо, але сьогодні ми маємо і кризу кризи, адже неоліберальні капіталісти використовують сьогоднішню кризу для реструктуризації своїх компаній, для їхньої концентрації та злиття, а також для подальшого зниження соціальних послуг і зарплат. Ми можемо бачити деякі зміни, популістську риторику і намагання економічного стимулювання, проте основна лінія, що і становить ідеологію лібералізму, не піддається перегляду. Проте ми розглянемо декілька

---

⁹⁶ Там само.

тенденційних теорій сучасного виходу з кризи, які насправді є лише риторичними псевдоальтернативами і підтверджують нашу тезу про сьогodнішню кризу кризи.

1.7.1. Сучасне кейнсіанство

В сучасній неоліберальній політиці деякі ін'єкції неокейнсіанства є можливими, причому псевдо-кейнсіанства, але ніякого повороту до неокейнсіанства немає і бути не може.⁹⁷ Помітне поживлення державного втручання в економіку, спасіння банків та фінансова концентрація і реструктуризація. Звичайно, така антикризова політика відрізняється від тотального ультраліберального дискурсу, який потребує постійного невтручання держави в дусі рейганізму і тетчеризму. Але ми маємо пам'ятати, що саме держава відмовилася від державного регулювання, саме вона займалася приватизацією та руйнацією соціального захисту. Але сьогodнішнє втручання держави спрямоване на збереження системи, і в жодному разі не на «соціальну державу». Якщо ми сьогodні і спостерігаємо втручання державного уряду у кризову економіку ринків, то тут не йдеться про захист населення та робочих місць. Пол Кругман, лауреат Нобелівської премії з економіки та ідеолог лівої Демократичної партії зазначив у себе в блозі: «Давайте скажемо прямо: це просто соціалізм для дурнів - соціалізувати витрати та приватизувати доходи».⁹⁸ Кейнсіанство не є питанням однієї економічної стратегії, якщо ми беремо за точку відліку післявоєнне кейнсіанство чи кейнсіанство 30-х рр.

Загалом, сьогodні разючим є дисбаланс між глибиною кризи та різними точками зору на необхідність «перебудувати капіталізм» і безпосередньо діяти. Так, були вжиті символічні заходи – наприклад, встановити межу доходів для групи вищого керівництва в США (надзвичайно анонсована американськими ЗМІ новина про зниження зарплат та бонусів топ-менеджерам) та дозволити присутність представників Британського уряду на засіданнях керівництва британських банків, проте, при цьому не зачіпався жоден офшор, не було запроваджено жодної фінансової норми або ефективного контролю за кредитом для стимулювання економічної активності. Кардинальні заходи, технічно та фінансово здійснювані, не реалізуються. Доказом останніх зауважень може слугувати заява Валері Жискар д'Есте⁹⁹ про те, що уряди та міжнародні інститути не встановили жодних нових фінансових норм, нових аудиторських процедур, нових вказівок щодо «коротких продаж» (практики продажу фінансових продуктів, якими продавець не володіє).

---

⁹⁷ Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.//

<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

Необхідно підкреслити, що усі стимулюючі програми у сьогоднішній антикризовій політиці видаються недостатніми. Наприклад, французький план не перевищує від 1,5% до 2% ВВП. Більш як 700 мільярдний план Обама відповідає 5% ВВП, що здається більш серйозним. Проте ми маємо розглядати цей план з точки зору глибини американської кризи. Згідно з економічними радниками Обама, Кр. Ромером и Дж. Бернстейном, такий план обмежить безробіття всього лише на рівні 7--7,5% до кінця 2010 р., а це трохи менше, ніж його сьогоднішній рівень – 8, 8%. Більш того, під впливом республіканців витрати на державні потреби були знижені набагато більше, ніж податки – із різницею у 30 млрд на користь податків.¹⁰⁰

Плани уряду США, який вирішив розглянути нові витрати на державні потреби та суспільну безпеку, це можливо й питання великої суспільної ваги, проте до цього додати \$2000 млрд банкам, знизити податки для власників великих капіталів, надати інвестиційну допомогу компаніям і лише незначні заходи зі стимуляції попиту, - все одно, як стверджує Ф. Сабадо, ми навіть не наблизимося до виходу з кризи. В таких умовах, згідно з Полом Кругмано,¹⁰¹ стимулюючі програми можуть компенсувати тільки половину того потенціалу, що зараз втрачається (для прикладу, Україна втрачає більше половини виробничих вартостей та більше 20% ВВП¹⁰²). В тому, що стосується виробництва та робочої сили, буде отримана лише половина втраченого потенціалу для зростання, що вже є предметом гострого критикування Б. Обама з лівого боку.

В США та Європі точаться розмови про «націоналізацію» банків – «тимчасова та часткова» націоналізація для збереження капіталістичної банківської системи – ми маємо правильно розуміти значення такого державного втручання. В реальності воно здійснюється задля збереження існуючої банківської системи, при більшому чи меншому контролі з боку держави за даними банками.¹⁰³ Тобто йдеться про соціалізацію збитків заради збереження системи та створення умов для реприватизації та перезавантаження схеми отримання прибутків у майбутньому. До того ж, жоден уряд не піддав сумніву приватизацію, що проводилася в останні роки (вітчизняний варіант популізму українського прем'єр-міністра ми не будемо розглядати).

---

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Порошенко П. Время действовать.// Кореспондент. - 2009. - №. - с.31.

¹⁰³ У Великобританії представники уряду присутні на радах правління банків. Коли уряд чи експерти роздумують над «націоналізацією», вона маєтсья на увазі як винятково тимчасова та часткова.

1.7.2. «Зелений капіталізм» як новий старт системи

Дане питання полягає в тому, чи можливий сучасний капіталізм, який займається проблемами навколишнього середовища, одночасно відкриваючи нові сфери накопичення та нові ринки збуту? Така теоретична альтернатива видається варіантом виходу з існуючого порядку речей. На цю тему існує ціла дискусія¹⁰⁴ (у зв'язку з певними пропозиціями щодо цього Обама).

Теоретично капіталізм, побудований на поновлюваних енергетичних ресурсах, як ми вже сказали, можливий, тому що технологічний потенціал поновлюваних ресурсів еквівалентний 8-10-кратному світовому споживанню енергії. Практично ж, «перехід до такого капіталізму від реально існуючого, побудованого на 80% на органічних копалинах, абсолютно не поєднується з вимогами захисту клімату. Неможливо перезавантажити капіталізм, що існує сьогодні, не викликаючи посилення парникового ефекту. Капіталізм враховує тільки кількісний індикатор зниження викидів, в той час як організація подібного переходу вимагає більшої кількості якісних індикаторів».¹⁰⁵ У загрозі такої екологічної кризи й полягає проблема. Почнетися запровадження нових технологій, еко-податків та змін транспорту і житла, але говорити про «зелений капіталізм» як про вихід із кризи (або про «зелений фордизм») означає не розуміти обмеження можливостей капіталізму в тому, що стосується проблем екології та навколишнього середовища, які також перебувають у перманентному кризовому стані.

Тому, підсумовуючи, ми можемо виокремити головні проблеми даної тематики. По-перше, існує проблема часових витрат. Криза має місце тут і зараз, падіння попиту, зниження обсягів кредитування, бюджетні проблеми обмежують витрати на нову енергію, а проект «зеленого капіталізму» може реалізуватися тільки в довгостроковій перспективі. Криза вимагає від нас вирішення проблем наявного виду капіталізму, хоча б у найближчий час. По-друге, витрати на нові технології та еко-податки піднімають питання рентабельності. Для низки секторів це надзвичайно дорого, до того ж, немає жодної впевненості, що навіть для секторів зі значними інвестиціями підвищення виробництва буде достатньо високим і довгостроковим. Важливим є не тільки ріст, але й можливість збуту. Проте зниження заробітних плат, знову ж таки, обмежує можливості споживання

---

¹⁰⁴ Див. Husson M. Is green capitalism possible? //ContreTemps. - 2009. (Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.//<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>)

¹⁰⁵ Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.//<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>

цього «зеленого» росту.¹⁰⁶ «Екологічна реорганізація» світової економіки потребує координації та альтернатив, які суперечать законам конкуренції та вільного ринку і які побудовані на принципі отримання якомога більшого прибутку у найкоротші терміни.¹⁰⁷ Нарешті, альтернативи, що суміщають довгостроковий кейнсіанський поворот та екологічне зростання, можуть бути зовнішніми по відношенню до сьогоднішньої економічної ситуації. Для їх досягнення необхідні соціополітичні трансформації, насамперед на рівні ідеологічних змін, інакше ми отримуємо ситуацію, в якій глибока криза буде періодично змінюватися частковими покращенням.¹⁰⁸ Власне, ми спостерігаємо це зараз.

Отже, логіка задоволення соціальних потреб, пов'язаних з новими моделями виробництва та накопичення, не може існувати разом із логікою капіталістичної прибутковості, де домінує конкуренція індивідуального капіталу та спекуляції. Для того, щоб перебудувати світоєкономіку, нам необхідне міжнародне планування, проте це видається досить утопічним, як і, наприклад, теорія космополітичного реалізму У. Бека в рамках транснаціональної світової внутрішньої політики,¹⁰⁹ з точкою зору якого солідаризується Ю. Хабермас.¹¹⁰

1.7.3. Актуальність протекціонізму

Ми знаємо, що криза автоматично загострює конкуренцію і навіть здатна перетворити її на економічну війну, фінансову блокаду та перейти до безпосередньо бойових дій. Світова торгівля та курси валют визначають ступінь загостреності цієї конкуренції. Характерні заяви американської адміністрації про необхідність «купувати американське», а

---

¹⁰⁶ Останнє твердження зайвий раз вказує нам на істинні, ідеологічні причини неможливості таких альтернативних підходів, і, в свою чергу, на можливість криз.

¹⁰⁷ Ми знову виходимо на тенденцію спекуляції та фінансиалізації

¹⁰⁸ Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.//<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>

¹⁰⁹ Як стверджує У. Бек, космополітичний реалізм дає відповідь на те, як за допомогою деяких стратегій світові економічні актори нав'язують державам свій порядок дій, а також на те, як держави, в свою чергу, можуть відвоювати у світових економічних акторів державно-політичну метавладу, аби змусити всесвітньо-політичний капітал прийняти космополітичний режим, який включає політичну свободу, глобальну справедливість, соціальну безпеку та екологічну стабільність. (Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. - М., 2007)

¹¹⁰ Хабермас Ю. Учиться на опыте катастроф? Диагностический взгляд на XX век.// <http://www.politizdat.ru/article/15/>

іспанського – про необхідність «купувати іспанське».¹¹¹ Внутрішні протиріччя всередині ЄС (які ми оглянули у відповідному розділі) не дозволяють створити скоординований план. Такі протиріччя пояснюються протистоянням між Німеччиною, Великобританією та Францією і пов'язані з особливостями становища економік цих країн у міжнародному розподілі праці та на світовому ринку.

З настанням кризи управління економікою стає більш національно орієнтованим. Тому ми могли помітити «протекціоністські тенденції», які у надзвичайній ситуації демонструють реакційні, націоналістичні і навіть ксенофобські політичні ініціативи лідерів країн та партій. Наприклад, реакції деяких секторів британського робітничого руху на кшталт «британська робота для британців». Нічні рейди, санкціоновані урядом Берлусконі та організовані італійським рухом проти імігрантів, також свідчать про підйом расистських, ксенофобських та ультраправих ідей.

Отже, підсумовуючи уже вищезазначене, ми можемо звернутися до питання, яке ставить Ю.Хабермас і яке розкриває ідеологічну проблему капіталістичної кризи (адже вона настільки ж стара, як і сам капіталізм): як можна ефективно використовувати властиву саморегульованому ринку функцію розподілу коштів та функцію виявлення нових ринків без того, щоб поплатитися за це нерівномірним розподілом прибутку та соціальними витратами, що несумісні з умовами інтеграції в ліберальних суспільствах з демократичною конституцією?¹¹² І звідси ми виходимо на консервативну точку зору Дж.Р. Сола, який, здається, вимагає дуже тонкого розуміння своєї правоти, проте в останній ми йому не відмовимо: "Вільне підприємництво вимагає авторитарних державних структур, адже гарантована політична стабільність скорочує можливі втрати, пов'язані із фінансовими ризиками. Сингапур, Тайвань, Таїланд, Корея, Китай як найдинамічніші нові центри капіталізму доводять цю тезу своїми авторитарними режимами».¹¹³

---

¹¹¹ Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.//<http://www.vpered.org.ru/comment167.html>

¹¹² Хабермас Ю. Учится на опыте катастроф? Диагностический взгляд на XX век.// <http://www.politizdat.ru/article/15/>

¹¹³ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура разума на Западе. – М., 2007. - С. 522

*Поєднання демократії та капіталізму в одному понятті
– чудовий марксистський жарт.¹¹⁴*

II. Криза демократії та військовий перерозподіл імперських сфер впливу. Соціальне насильство як фактор фінансово-економічного зростання. Деконструкція поняття кризи.

2. 1. Переозброєння як частина світоєкономіки. Конфлікти низької інтенсивності

Як зазначає М. Вебер, головною умовою виживання сучасного капіталізму є суперництво між державами за володіння мобільним капіталом, і насамперед для капіталістичного фінансування своїх війн.¹¹⁵ Отже, капітал та війна завжди були явищами взаємообумовленими. Для підтвердження цієї тези ми звернемося до історичної аргументації сучасних та порівняно сучасних, головним чином американських, військових криз та проаналізуємо ідеологію ведення бойових дій станом на сьогоднішній день.

---

¹¹⁴ Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. – С. 662

¹¹⁵ Арригі Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. - М., 2006. - С. 21

Розпочнемо з причин Корейської війни США середини 50-х рр. Запропонований держсекретарем Ачесон та главою штабу політичного планування Полом Нітце політичний курс під час цієї війни означав не що інше, як серйозне переозброєння Європи та Америки та, що є найцікавішим, слугував чудовим рішенням основних проблем американської економічної політики. Внутрішнє переозброєння створювало нові засоби для підтримування попиту, так що економіка більше не залежала від збереження активного сальдо торгівельного балансу. Військова допомога Європі створювала умови для подальшого пропонування їй такої допомоги після виконання «плану Маршалла».¹¹⁶ В свою чергу, щільна інтеграція європейських та американських збройних сил створювала засоби, які дозволяли уникнути ізоляції Європи як економічного регіону від США. Серйозне переозброєння під час Корейської війни та після неї раз і назавжди вирішило проблеми ліквідності післявоєнної світової економіки. Військова допомога іноземним урядам та прямі американські воєнні витрати за кордоном, які постійно зростали в 1950-58 та 1964-73 рр., забезпечили світову економіку ліквідністю, необхідною їй для зросту. І з американським урядом, що діяв подібно до світового центрального банку, світова торгівля та виробництво зростали безпрецедентними темпами.¹¹⁷ Згідно з Маккорміком,¹¹⁸ 23-літній період, який розпочався з Корейської війни та закінчився Паризькою мирною угодою на початку 1973 р., по суті, поклавши кінець в'єтнамській війні, був найбільш довготривалим та найбільш прибутковим періодом економічного росту в історії світового капіталізму. Також, як і у всіх попередніх фінансових експансіях, воєнна мобілізація у Гренаді 1983 р., Лівії 1986 р., Панамі 1989 р., Іраку 1990-91рр. наділяла невиробничі гроші виробничою силою, запобігаючи таким чином ризикам, пов'язаним із промисловим виробництвом в реальній економіці (як у описаному Марксом «відчуженні держави» через національні борги). Звичайно, це була військова ескалація боротьби за владу і капітал. Тому, як криза післявоєнного американського валютного порядку була з самого початку пов'язана з кризою американської світової гегемонії у військовій та ідеологічній сферах, так і крах системи фіксованих валютних курсів збігся з американською війною у В'єтнамі.

Отже, кількість «гарячих воєн» після кризи 1987 р. надзвичайна зросла, але вони в основному мали форму локальної боротьби за зростаючу нестачу матеріальних або грошових коштів. Крім того, ця ескалація насильства призвела до об'єднання у військовому відношенні домінуючих капіталістичних держав під час спільних

---

¹¹⁶ Там само. – С. 376

¹¹⁷ Там само. – С. 377

¹¹⁸ Там само.

поліцейських та каральних акцій, але не до розділення їх на антагоністичні блоки.¹¹⁹ Особливої уваги заслуговує те, що сьогодні, опинившись під загрозою тероризму (в його американській популістській інтерпретації) та продовженням локальних воєнних дій на Близькому Сході, на Кавказі тощо, ми вже давно маємо змогу спостерігати поширення конфліктів низької інтенсивності,¹²⁰ що і загрожує сучасним європейським державам зсередини. Ван Кревельд, зокрема, передбачав (ще у 1991р.), що у довгостроковій перспективі в разі розвитку такого роду конфліктів, на зміну державам придуть військові організації нових типів. Отже, майбутня глобальна воєнна криза, передбачена ним, полягає у тому, що як тільки держава втрачає легальну монополію на збройну силу, існуюча різниця між війною, злочинністю чи соціальною кризою перестають існувати, подібно до того, як це відбувалося в Шрі-Ланці, Сальвадорі, Перу чи Колумбії.

Сутність конфлікту низької інтенсивності полягає у тому, що він підриває тринітарну державну структуру¹²¹, і з цієї причини така держава погано прилаштована до війни подібного виду, відповідно, максимум, чого змогли досягти, починаючи з Великобританії у Північній Ірландії та (не) закінчуючи Югославією, - це стримувати тероризм. Тобто ми маємо говорити про те, що ступінь насильства сьогодні вважається неминучим ризиком, атрибутом сучасного життя, тим більше, що втрати від подібного насилля часто порівнюються з кризами від ДТП (наприклад, падіння літаків, тощо – регулярно подаються сьогоднішніми ЗМІ). Але найголовнішим тут є те, що конфлікт низької інтенсивності швидко стає капіталомістким експортним товаром країн, що розвиваються, яким більше нема чого продавати, сподіваючись на відповідні прибутки. Численні держави «третього світу» ніколи не були здатні ствердити свою владу над іншими соціальними утвореннями, в тому числі над етнічними племенами. В ситуації різноманіття конфліктних криз між цими утвореннями різниця між урядом, армією та народом поступово розпадається. Тобто йдеться про те, що сучасна національна держава (наприклад, країни колишньої Югославської республіки, особливо Сербія і війна у Косово 1999 р., колишні Кавказькі республіки, особливо сьогоднішня Південна Осетія, Палестина тощо) – це організація, яка здобула свої інститути влади завдяки необхідності воювати з подібними ж організаціями. Отже, ван Кревельд говорить про втрату державної монополії на збройне насильство на користь організацій конфлікту низької

---

¹¹⁹ Там само. - С. 443

¹²⁰ В їхньому розумінні М. ван Кревельдом: ван Кревельд М. Трансформація війни. - М., 2005.

¹²¹ Беручи до уваги зростаючу кількість не інтегрованих жителів Європи «неєвропейського» походження, що сповідують нехристиянські релігії, можна констатувати, що конфлікт низької інтенсивності є глобальним

інтенсивності. Показовими у тривалості таких військових криз були відповідні процеси у Китаї, Індії. Це країни, що страждають від дуже високих темпів зросту населення, що, в тому числі¹²², робить вирішення їхніх економічних проблем неможливим. В цих країнах існують міцні центробіжні сили, вплив яких сьогодні добре відчутний на міжнародному рівні військових сутичок; крім того, у пам'яті цілих народностей, нині підвладних цим країнам, живі спогади щодо своєї історичної політичної незалежності.¹²³

Ще одним великим мультирасовим суспільством є США, де зброя є широко доступною і де існує усталена державна традиція вживання насильства для вирішення внутрішніх конфліктів. Проте, що нас цікавить найбільше, так це спад життєздатності реальної американської економіки, починаючи з 1970 р., через що Америка проводить свої глобальні військові експансії, спрямовані на поповнення природних ресурсів та отримання нових ринків збуту. Її «успіхи» в Іраку не зупиняють цей процес, а - навпаки - тільки доводять ще більшу необхідність його продовження.¹²⁴ Ще більш абсурдним здається функціонування військової промисловості США, заради капіталізації та надприбутковості якої ведуться сучасні близькосхідні війни в Іраку та Афганістані. «Виробництво американської зброї вимагає таких витрат на його розробку, що це виробництво стає можливим тільки за умови подальшого її продажу іншим»;¹²⁵ особливо якщо взяти до уваги те, що зазвичай час від початку розробки до повного введення замовлення у бойовий склад займає від 10-15 років, і існує вірогідність того, що деякі покупці зброї перетворяться у майбутньому на противників його розроблення та постачання. Наприклад, зброя, яку Великобританія, Франція, Італія та інші країни продали Саддаму Хусейну в період з 1980 по 1990 рр. і яка потім була використана ним же проти армій вищеперерахованих країн, якраз це доводить. Тобто більша частина сучасної промисловості, що випускає важку зброю, з воєнної точки зору має сенс тільки в своєму експорті.¹²⁶ В принципі, це є головною думкою цієї частини роботи, адже з неї випливає майже вся схема воєнної політики США та ЄС, виразити яку можна дуже просто: війна – це насамперед надприбуток. Тому, наприклад, не припиняються війни в секторі Газа між

---

¹²² Докладніше про це йшлося у розділі про МВФ та ВБ у першій частині роботи

¹²³ Адже приклад Косова викликає «ефект доміно» у міжнародній кризовій групі на Кавказі – Осетія, Абхазія, Грузія, Дагестан тощо

¹²⁴ Йдеться про плани Б. Обама збільшувати американський воєнний контингент в Іраку та Афганістані на 2009-2010 рр.

¹²⁵ ван Кревельд М. Трансформація війни. - М., 2005. - С. 314

¹²⁶ Там само.

Ізраїлем та Палестиною¹²⁷ - це просто не вигідно зі спекулятивної точки зору. Те ж саме стосується США щодо продовження інтервенцій на Близькому Сході.

Ми підсумуємо тим, що воєнні організації сьогодні не визнають існування різниць, які в минулому дозволяли уряду, а не приватним особам, робити з воєнних дій та постачання зброї бізнес. Річ у тому, що такі приватні особи сьогодні і є урядом чи президіумом (ми маємо на увазі насамперед США), а також те, що такі особи мають усі можливості, виходячи зі свого імперського, гегемоніального статусу отримувати сировинні ресурси за рахунок «ворога». Також ми зазначимо, що, судячи з подій початку третього тисячоліття, мрія щодо комп'ютеризованої високотехнологічної війни великого радіусу дії, яку підтримують представники воєнно-промислового комплексу, не збуваються. Також, як зазначає У. Еко, сьогодні під час війни відбувається постійний обмін даними між конфліктуючими сторонами¹²⁸, що підхоплюється і використовується відповідним провокативно-ідеологічним чином світовими ЗМІ. Наприклад, якщо завданням будь-якого терористичного акту є не тільки безпосередньо здійснення теракту, але й передача повідомлення, спрямованого на те, щоб вивести із рівноваги, умовно скажемо, ворога, то з того самого моменту, коли ЗМІ починають розповсюджувати інформацію про цей терористичний акт (а вони не можуть цього уникнути), вони стають фактичними посібниками ворога. До того ж, союзники тероризму не ховаються у «виключених державах», «вони перебувають у центрі світової економіки (лондонський Сіті, Кайманові острови), саме у таких зонах вони зберігають свої фінансові капітали».¹²⁹

---

¹²⁷ Додаючи сюди й інші статті товарної та промислової надприбутковості – постачання продуктів і ліків, наприклад.

¹²⁸ Еко У. Наши горячие войны.//<http://www.inosmi.ru/stories/03/03/03/3288/229807.html>

¹²⁹ Там само.

Той, хто бореться з терористами протягом орієнтовно тривалого періоду, з великою вірогідністю сам через деякий час стає терористом.¹³⁰

2.2.Ідеологія тероризму: Ірак і США. Проблема «наддемократизації»

Уся складність вторгнення США в Ірак і взагалі на Близький Схід, як це підкреслює С. Жижек,¹³¹ полягала у тому, що для нападу було занадто багато причин. Їхню уявну послідовність надавала, звичайно ж, ідеологія. Нескінченні, рухомі зображення Саддама на наших екранах безпосередньо перед війною, причому зі зброєю в руках, робили його, завдяки американським ЗМІ, анти-героєм у відповідному голлівудському ключі. Безперечно, саме це мав на увазі У.Еко, говорячи про посібництво ЗМІ у веденні війни.¹³² Проте справжнє призначення цих зображень полягає у тому, що вони нагадують нам: ідеологічна боротьба ведеться не тільки на рівні аргументацій, але й на рівні образів. Тобто має величезне значення, який саме образ встановить гегемонію та буде діяти в якості ідеального втілення ідеї, режиму, проблеми тощо, адже від цього психоаналітичного аспекту медій більшою мірою залежить наше сприйняття кризового стану війни. Найголовнішою ж причиною була навіть не стільки ідеологічна віра США в те, що вони несуть (і продовжують «нести») іншим народам демократію (сьогодні це стосується рівною мірою й Афганістану), скільки необхідність довести свою безперечну гегемонію в світі та здобути контроль над іракськими нафтовими запасами. Ключовий фактор був і залишається наступним: використання Іраку як взірцевого прикладу для встановлення координат «нового світового порядку», для ствердження права США

---

¹³⁰ ван Кревельд М. Трансформація війни. - М., 2005. - С. 300

¹³¹ Жижек С. Ірак: історія про чайник. – М., 2004. - С. 11

¹³² Еко У. Наши горячие войны.//<http://www.inosmi.ru/stories/03/03/03/3288/229807.html>

нанесення превентивних ударів, і, відповідно, демонстрування їхнього статусу єдиної поліцейської держави, що володіє каральними функціями легітимного насильства.¹³³ Основне повідомлення, таким чином, було спрямоване не іракському народові, а насамперед американцям та світові, які стежили за цією абсолютно медійною війною і були її істинними ідеологічними та політичними цілями.

Отже, тут варто застосувати фігуру «паралаксу», згідно з термінологією С. Жижека, яка пояснює, що істинна причина вторгнення США в Ірак полягає навіть не у роз'єднаних, хоча й раціонально обгрунтованих фактах, а у зміщенні перспектив між вищевикресленими причинами. Вони співвідносяться одне з одним, як Уявне, Символічне та Реальне: Уявне демократичної ідеології, Символічне політичної гегемонії, Реальне економіки – і, як сказав би Лакан, вони усі зв'язані у вузол. Таким чином, демократія та її захист є абсолютно дискредитованими виправданнями війни, натомість структура влади постає як її реальне пояснення. «Ми маємо запевнити людей, що ціль війни не у Буші, а у тоталітаризмі на Близькому Сході».¹³⁴

Справжня небезпека, що випливає з логіки такої кризи, полягає у тому, що американське втручання саме сприяє виникненню того, що США боїться більше за все – широкого об'єднання антиамериканського мусульманського фронту. Тобто, що, якщо істинною ціллю «війни з терором» є не тільки глобальна геополітична перебудова на Близькому Сході та за його межами, але й перебудова самого американського суспільства, викорінення залишків його потенціалу волі? Наслідком війни вже є зміни глобального політичного порядку, і вони також стосуються мікрорівнів та мікровлади.

Проте, намагаючись самокритикувати Європу, ми мусимо сказати, що те, що ми вважаємо небезпечним та вартим осуду в американській політиці (тобто антиамериканізм), насправді є частиною самої Європи, одного з можливих наслідків європейського проекту. Тому тут виникає гіпотеза,¹³⁵ що американо-іракська війна була, за своєї соціально-політичною сутністю, першою війною між США та Європою, тобто, як вже говорили деякі економісти, що справжньою, економічною ціллю війни був навіть не контроль над нафтовими запасами, а укріплення американського долара, який все менше покривався реальною вартістю (згадаємо величезний американський зовнішній борг) та не

---

¹³³ Проте, сьогодні Північна Корея (КНДР), випробовуючи свою ядерну зброю на розвідувальних апаратах США, змусила такий «поліцейський статус» США дещо похитнутися.

¹³⁴ Жижек С. Ірак: история про чайник. – М., 2004. - С.13

¹³⁵ Там само. - С. 52

припиняв падіння по відношенню до євро. США зіткнулися з ЄС як з головною перепорою для свого «нового світового порядку».¹³⁶

Інша гіпотеза полягає у тому, що війна з терором – це не стільки відповідь на самі терористичні напади, в тому числі 9/11, скільки відповідь на зростання антиглобалістських рухів, спосіб подолати їх та відволікти увагу. Проблема у тому, що наслідком підвищеної уваги до безпеки є стійка містифікація процесів соціальної влади.¹³⁷ Хоча такі загрози національній безпеці сьогодні формулюються у термінах етнічності, а не ідеології, результатом стає посилення офіційної расової категоризації в США, спрямованої насамперед проти мусульман. Показова роль в'язнів «війни з терором», що утримуються в Гуантанамо.¹³⁸ Вона полягає у тому, що їхній статус повною мірою відповідає статусу *homo sacer*, адже немає жодних правових норм, які б його регламентували – ці в'язні залишаються в буквальному сенсі у правовому вакуумі.¹³⁹ Це наводить нас на думку про те, що сьогодні всі ми потенційно є такими *homo sacer*, тобто це є симптомом того, що незвичайний стан (стан кризи, катастрофи, війни) може виключити кожного з нас, незалежно від громадянства та правового статусу.¹⁴⁰ Російський уряд, який сьогодні є найбільш показовим для нас у локальному вимірі, з серпня 2003 р. мав наміри відродити одну з особливостей сталінізму – місцеві комітети, що наглядають за людьми та повідомляють про їхню «незвичайну» діяльність. Тому, виходячи з проаналізованого нами матеріалу в даній роботі, хіба ініціативи США не спрямовані на такі ж цілі? Операція «СППТ» (Система інформації та попередження тероризму) міністерства юстиції США є національною системою для повідомлення про підозрілих та арабської зовнішності, тобто потенційно пов'язаних з тероризмом, осіб. Отже, ми бачимо державну нейтралізацію цієї «непомірної» «демократизації демократії». Тому сьогодні, в умовах «наддемократизації», США, Великобританія та інші військові союзники зі своїми контингентами воюють в Іраку, не зважаючи на протест більшості населення США та Європи, не говорячи вже про протест міжнародного населення та антиглобалізаційні рухи та форуми. При цьому слід додати, що ключові рішення в сфері світоєкономіки,

---

¹³⁶ Сьогодні США так само зіткнулися на фінансово-торгівельному полі бойових дій з Китаєм.

¹³⁷ Джаясурия К. 11 сентября, безопасность и новая постлиберальная политика страха // Неприкосновенный запас. – 2004. – №4

¹³⁸ США (Б. Обама) не вирішили питання в'язниці Гуантанамо й по сьогоднішній день. Див. <http://www.unian.net/rus/news/news-316953.html>

¹³⁹ Жижек С. Ирак: история про чайник. – М., 2004. - С.76

¹⁴⁰ С. Жижек підкріплює цю тезу прикладом смертей від рук російської міліції у трагедії «Норд-Осту» .

наприклад, торгівельні угоди, тощо, завжди приймаються «опосередкованими» органами, завжди вивільненими від демократичного контролю.¹⁴¹ Ідея про те, що в нашу постідеологічну епоху економіка має бути деполітизованою та керованою експертами (владний дискурс Університету за С. Жижеком), є загальним місцем. Рішення з ключових економічних та геополітичних питань, як правило, приймаються зовсім не на виборах чи референдумах, при цьому такий порядок дій існує з 70-х рр.

В дійсності сьогодні ми спостерігаємо розкол у ідеологічних питаннях, пов'язаних з різноманітними практиками життя, на кшталт одностатевих шлюбів, етносів, релігій, культур тощо - тут ведуться медійні та політичні дискусії, але основна економічна політика є деполітизованою галуззю експертних рішень.¹⁴² Розповсюдження «наддемократії» та інших програм «позитивних культурних дій» представляють собою фасад, за яким спокійно здійснюється економічна метаполітика.

З цієї точки зору доцільним було б докладніше заторкнутися теорію С. Жижека про чотири дискурси влади. Вищезгаданий дискурс Університету,¹⁴³ який визначає гегемоністський дискурс сучасності, має дві форми існування, в яких їхнє внутрішнє напруження («протиріччя») приймає зовнішню форму: капіталізм, його логіка включеного надлишку, системи, що відтворюється шляхом постійного самореволюціонування, та «бюрократичний тоталітаризм», що трактується по-різному (як правління технології, біополітики, влади тощо). Тобто нам необхідно втриматися перед схильністю капіталізму до простої форми зовнішнього прояву більш глибокої онтологічної установки технологічної влади; тут, швидше, варто використати марксистську логіку: основним фактором є капіталістична логіка включення доданої вартості у функціонування системи. Сталінський «тоталітаризм» був капіталістичною логікою самозростаючої виробничості, звільненої від її капіталістичної форми, - і саме тому він зазнав краху, адже сталінізм був симптомом капіталізму.¹⁴⁴

Слідуючи цій логіці, ми можемо розвинути її наступним чином: демократія спрацьовує лише в економічно розвинених країнах. Якщо країни, що розвиваються, «демократизуються передчасно», як це відбувається у випадку з Україною, Грузією,

---

¹⁴¹ Там само. - С. 82

¹⁴² К. Джаясурія визначає це як «політики анти політики», тобто антиполітичні рамки безпеки та ризику. (Джаясурия К. 11 сентября, безопасность и новая постлиберальная политика страха // Неприкосновенный запас. – 2004. – №4).

¹⁴³ Жижек С. Ирак: история про чайник. – М., 2004. с.190

¹⁴⁴ Там само. – С. 191

Югославією тощо, наслідком цього стає популізм, який завершується економічною кризою та політичним деспотизмом, пов'язаним з виборчим та перевиборим процесом, а також з процесом переділу владних портфелів. Не дивно, що найбільш успішні в економічному відношенні країни колишнього «третього світу» (Тайвань, Південна Корея, Чилі тощо) здобули повноцінну демократію тільки після періоду авторитаризму.¹⁴⁵

2.3. Глобалізація як сегрегація. Ідеологія сучасного насильства як соціальної кризи. Криза кризи

2.3.1. Соціальне обернення катастрофи

Авторка «Доповіді Лугано» С.Джордж доводить у своїй роботі наступну ключову для нас тезу: для того, щоб світова економіка вижила, їй необхідні різноманітні катастрофи та кризи. Авторка стверджує, що єдине, що заважає успішному функціонуванню нинішньої економічної системи, – це люди.¹⁴⁶ Єдиний спосіб гарантувати достаток найбільшій кількості населення в рамках капіталізму – це зменшити населення. Диспропорція, створена ростом населення та скороченням ресурсів, порушує суспільну рівновагу, а справедливий розподіл доходів просто не є можливим від початку. Отже, оптимальний спосіб у такому разі, як зазначає авторка «Доповіді», - ініціювати скорочення людської популяції за рахунок енергії системи. Суть полягає у створенні умов, коли потенційні жертви самі виключають себе з системи (зрозуміло, що йдеться про глобальну світо-систему). Зовнішньо це буде виглядати як природній відбір за такими критеріями, як бідність, неосвіченість, нездатність до роботи, злочинність, лінощі, тощо, але найкращий шлях - розв'язати війну. До війни, як ми це можемо помітити в історії політекономії, заохочуються програми, скеровані на порушення економічної стабільності та активацію соціальних криз, наприклад злочинності і насильства (про що буде йтися у наступному розділі). Для того, щоб зменшити ймовірний опір населення, така ідеологія атомізує його,

---

¹⁴⁵ Ця думка С. Жижека є солідарною з відповідним висловом Дж. Р. Сола. Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура розуму на Западі. – М., 2007. - С. 522

¹⁴⁶ Джордж С. Доклад Лугано. – Е., 2005.

запускаючи механізми дроблення населення за економічними, соціальними, сексуальними, релігійними, професійними тощо ознаками.

Виходячи з цього, ми маємо переформулювати саму проблему ведення війни, змістити ідеологічні рамки, в яких вона досі осмислювалася. Ми вважаємо, що сучасні військові дії – це, за термінологією С. Жижека, ні що інше, як *passage à l'acte*¹⁴⁷, очевидний різновид насильницького, що слугує в якості наживи, засобу ідеологічного зміщення. Тому ми виводимо нещодавні спалахи військового насильства у послідовність, яку вони утворюють з двома іншими типами насильства, що сприймаються сьогодні ліберальною більшістю у якості загрози нашим життям: по-перше, це прямі «терористичні» напади терористів-смертників, по-друге, це праве популістське насильство і по-третє, це «ірраціональні» спалахи насильства у молоді з передмість.¹⁴⁸ Отже, внутрішніми причинами «терористичних» нападів, як це визначає С. Жижек, є американська військово-неоколоніальна світова політика; у правого популістського насильства такими причинами є контроль та регулювання держави всезагального блага; причинами спалахів молодіжного насильства є анонімне насильство капіталістичної системи. Проте, всі ці форми насилля породжують власні протилежності, з якими вони і намагаються боротися. Подібні «ірраціональні» спалахи насильства – одна з ключових тем американської культури та ідеології – швидше означають неявне визнання безсилля, адже саме насильство, що демонструє руйнівну силу, слід розуміти як форму своєї протилежності. Це є візцевим прикладом безсильного *passage à l'acte*. По суті, «такі спалахи насилля дозволяють побачити внутрішню сторону американського індивідуалізму та впевненості в собі: усвідомлення в глибині душі того, що всі ми є покинутими у кризовому світі, де чиняться процеси, абсолютно від нас незалежні».¹⁴⁹ Тут може бути прикладом криза в Новому Орлеані: це відчуття беззахисності наших соціальних контактів і є соціальним симптомом: саме там, де можна очікувати виникнення хвилі соціальної солідарності перед загрозою кризи, ми маємо справу з найжорсткішим егоїзмом. Влада США, «цього всесвітнього поліцейського», що намагається попередити виникнення загроз миру, свободі та демократії у всьому світі, втратила контроль над частиною самої метрополії Імперії. Але у випадку з катастрофою у Новому Орлеані цікавим є те, що сталося таке, що ми вже десь бачили: сцени затоплення міста не можуть не нагадувати нам цілу низку реальних, медійних та культурних явищ. Перша асоціація – це, звичайно, телевізійні репортажі з міст «третього світу», що знаходяться у глибокій кризі під час громадянських

¹⁴⁷ Жижек С. Некоторые политически некорректные размышления о насилии во Франции и не только // Логос. – 2006. – №2. – С.3

¹⁴⁸ Там само. С. 5.

¹⁴⁹ Там само.

воєн (Кабул, Багдад, Сомалі, Ліберія тощо), - цим також пояснюється неочікуваність ново-орлеанської катастрофи: те, що ми звикли бачити у медіях, тепер сталося з нами.¹⁵⁰ Це, ймовірно, одна з причин того, чому реакція влади серйозно спізнилася (як, до речі, і у випадку з аналогічною кризою з повинню на Закарпатті восени 2008 р., що має ідентичний ідеологічний характер). Це нагадало нам випадок із загрозою екологічної катастрофи – хоча вона нам відома, ми все одно продовжуємо вважати, що насправді вона не станеться. І знову, як і у випадку з 11 вересня, «неочікуваність не була чимось неочікуваним»: навпаки, те, що до недавнього часу вважалося як дещо, що не має відношення до нашої реальності, дещо, відоме нам у вигляді вигаданої присутності на екранах телевізорів та кінотеатрів, ввійшло в нашу реальність.

Справжнім потрясінням стали соціальні наслідки стихійної кризи – розпад соціального порядку, так, ніби природня катастрофа пізніше повторилася у соціальній. Що нам слід розуміти під таким соціальним розпадом? І, що, якщо протиріччя, яке призвело до вибуху в Новому Орлеані, було не протиріччям між «людською природою» та силою цивілізаційної катастрофи, яка, власне, володіє нею, а протиріччям між двома проявами самої нашої цивілізації? Що, якщо намагаючись контролювати вибухи, на кшталт того, що стався у Новому Орлеані, сили Закону та Порядку зіштовхнулися з «природою» капіталізму в чистому вигляді, з логікою індивідуалістичної конкуренції, з безкомпромісним ствердженням, викликаним розвитком капіталізму, з «природою», набагато небезпечнішою, ніж подібні екологічні катастрофи?¹⁵¹ В своїй теорії піднесеного І. Кант, за С.Жижekom, стверджував, що наше захоплення проявами сил природи слугує доказом від супротивного першості духу над природою: якими б жорстокими не були прояви дикої природи, вони не здатні порушити моральний закон всередині нас. Хіба катастрофа Нового Орлеану не представляє собою такий приклад піднесеного? Якою б серйозною не була екологічна криза, вона нездатна ліквідувати кризу капіталістичного розвитку.

У спалахах насильства в Новому Орлеані можна виокремити ще один аспект, що дозволяє побачити дію ідеологічних механізмів, які регулюють наше життя. В даному випадку ми маємо справу з расизмом. Але перед тим, як аналізувати цей феномен, ми скажемо, що загалом йдеться про сутність «глобального» суспільства. Отже, 1989 р. впала Берлінська стіна, це стало початком «щасливих дев'яностих», мрії Ф.Фукуями про «кінець історії» та остаточної перемоги ліберальної демократії, мрії про те, що настане глобальна ліберальна світова спільнота, перепони на шляху до цієї надголівудської кінцівки є

---

¹⁵⁰ Там само. – С. 8

¹⁵¹ Там само. - С.16

емпіричними та випадковими, а супротив - локальний та зустрічається тільки там, де відповідні лідери ще не встигли усвідомити все це. На відміну від «Кінця історії» Фукуями 90-х рр., 11 вересня 2001 р. – це головний символ закінчення клінтонівських щасливих 90-х, а також майбутньої епохи створення нових «стін» - між Ізраїлем та Західним берегом, навколо Європейського союзу, на кордоні США та Мексики. Поява популістських нових правих (із їхньою політикою протекціонізму) – це лише найбільш очевидний приклад потреби у створенні нових стін.¹⁵² Декілька років тому одне важливе рішення ЄС залишилося майже непоміченим: план створення спільноєвропейської прикордонної поліції для забезпечення ізоляції території Союзу та стримуванні притоку імігрантів – а в цьому і полягає істина глобалізації: створенню нових стін, що огорожують успішну Європу від напливу мігрантів. Отже, сьогодні вільним є обертання «речей» (товарів), тоді як обертання людей контролюється усе жорсткіше. Таким чином, ми маємо справу не з «глобалізацією як незавершеним проектом», а зі справжньою «діалектикою глобалізації»: сегрегація людей і є реальністю економічної глобалізації. Цей новий расизм розвивається у надзвичайно жорсткішому напрямі, ніж старий: його легітимацією слугує не натуралістичний («природна» вищість розвиненого Заходу) і не культурний (жителі Заходу хочуть зберегти свою культурну ідентичність), а неприкритий економічний егоїзм – фундаментальне розділення між тими, хто входив у сферу (відносного) економічного процвітання, й тими, хто з неї виключений. І це саме по собі свідчить про обмеженість мультикультуралістського «терпимого» підходу, що сповідує відкриття кордонів та прийняття Інших. У випадку такого відкриття кордонів першими піднімуть бунт місцеві робочі. Таким чином, очевидно, що рішення полягає не у «ліквідації кордонів та прийнятті усіх охочих», це просто пуста вимога ліберальних «радикалів». Єдине справжнє рішення у тому, щоб ліквідувати істинну стіну, не поліцейську, а соціально-економічну. Тому Новий Орлеан – це місто в США, де найкраще можна було спостерігати таку внутрішню Стіну, що відділяє багатих від чорних мешканців гетто. Цікаво, що про тих, хто живе по той бік Стіни, ми фантазуємо: вони живуть в іншому світі, в чистій зоні, що пропонує себе в якості екрану для проектування наших страхів, тривог і таємних бажань.¹⁵³ Більше, ніж що-небудь інше, чутки та фальшиві повідомлення про наслідки урагану Катріна свідчать про існування глибокого класового розколу в американському суспільстві.

Також, нещодавні спалахи насильства в Парижі показали, що така Стіна існує і в Європі. І тут ми матимемо справу з головним засновком ліберальної ідеології: керівна ідеологія

---

¹⁵² Там само

¹⁵³ Там само

намагається видати ненадійність, викликану руйнацією «держави всезагального блага», за можливість нових свобод. Наприклад, ми більше не можемо розраховувати на стандартне страхування здоров'я та пенсійне забезпечення, тому ми маємо додатково накопичувати гроші для платної допомоги. Але провокація полягає у поставленому такою ідеологією питанні: чому б нам не подивитися на це як на додаткову можливість вибору – більш активне життя зараз або довгострокові гарантії на потім? Якщо подібні складнощі викликають у нас занепокоєння, ідеологи «постмодерну» або «другого модерну» в цей же час звинуватять нас у нездатності сприйняти повну свободу, у «втечі від свободи», у незрілій прив'язаності до усталеного порядку. Більше того, коли все це вписується в ідеологію суб'єкта як психологічного суб'єкта, наділеного природними здатностями та схильностями, тоді ми автоматично інтерпретуємо подібні зміни як наслідки нашої особистості, а не результат нашого існування в ринкових умовах. Як продовжує С.Жижек, ми можемо робити наші маленькі вибори, повністю «перевідкриваючи себе», за умови, що такі вибори не призведуть до серйозного порушення соціального та ідеологічного балансу.

Це також є причиною того, чому сьогодні «демократія» все частіше виявляється неправдоподібною проблемою, поняттям, настільки дискредитованим його розповсюдженим використанням, що тут ми стикаємося з кризою кризи, адже коли ми вживаємо в даному випадку поняття «криза» - це означає нашу інтелектуальну поразку, це свідчить про те, що в нас немає інтелектуального інструментарію для аналізування та критикування такого явища. Відповідно, ми потребуємо реконструювання самого поняття кризи.

2.3.2. Деконструкція поняття кризи

Отже, в такому разі ми звертаємося до деконструкції поняття кризи М. Фуко, який не визнавав епістемологічну значущість самого поняття кризи, так само, як і поняття протиріччя, оскільки як одне поняття, так і інше повертають нас до ідеї всезагальності.¹⁵⁴ Фуко вважав, що слово криза в даному його розумінні означає нездатність інтелектуалів вловити реальність. Тобто, звичайно, справа полягає не у самому слові, а у тому, що на сьогодні криза (в тому числі й глобальна фінансово-економічна криза, що розпочалася кредитно-банківським дефолтом США 2008р.¹⁵⁵) стала свого роду «теоретичною

---

¹⁵⁴ Фуко М. Политика - это продолжение войны другими средствами. //Интеллектуалы и власть. Т.1. - М., 2002. - С. 144

¹⁵⁵ Про що йшлося у першій частині роботи

приправою», якою пригощають одне одного політики, економісти, філософи тощо задля того, щоб подати реальність хоча б в якомусь статусі, адже насправді аналізувати кризу ми не в змозі. «Криза – це вічне теперішнє»¹⁵⁶, тому що в сучасній західній історії не було жодної епохи, коли була б відсутня надзвичайно важка усвідомленість глибокої кризи - в суспільстві, економіці та війні, адже ці сфери взаємопереплетені в сучасній глобальній світосистемі. Звідси випливає те, що ми не можемо приписати певній часово-просторовій кризі визначення кризи енергетичної, газової чи з її насильством та військовими діями, адже це і є свідченням нашої інтелектуальної поразки, про яку йшлося вище. Наш інструментарій обмежується в такому разі просто політичними, економічними та соціальними змінами, коли насправді йдеться про точки напруги історії, про розриви в діаметрально протилежних її періодах. В даному контексті висловлюється думка про тяглість кризового процесу, що відбувався і продовжує відбуватися.

Проте, відповідно, як ми пояснимо те, що в цей конкретний момент кризи (насильство на вулицях, повінь, війни, банківський колапс тощо) ми не можемо провести жодної об'єктивної до такої філософської позиції розриву діагностики, не можемо передбачити нові й нові кризові явища глобалізації? Фуко піднімає в цьому випадку питання статусу інтелектуала і того місця, яке він займає у функціонуванні влади в наших суспільствах. Фуко вказує, що інтелектуал завжди маргінальний і знаходиться осторонь владних процесів, тобто завжди є якась відстань, велика чи незначна, завдяки якій відбувається так, що все, що робиться інтелектуалом, залишається на описовому рівні. Відповідно, ми підходимо до кульмінаційної цитати нашої роботи – «врешті-решт, є лише одна мова, що існує в теперішньому – це мова наказу, розпорядження».¹⁵⁷ Єдиний різновид по справжньому дієвої мови – це наказування, тобто мова влади. Починаючи з того самого періоду, коли життєдіяльність інтелектуала починає проходити на маргінесі, він може осмислювати теперішнє тільки як кризу. При цьому, звичайно,¹⁵⁸ будь-яка криза є сукупністю конкретних політичних обставин, але насправді, як зазначає Фуко, сутність кризового явища полягає не в цьому. По відношенню до поняття «криза» супротив викликає насамперед поняття «протиріччя», згідно з яким деякий процес, розвиваючись, доходить до деякої точки протиріччя, і тому він так вже не може продовжуватися далі. Тут протиріччя є лише деяким чином, адже якщо б ми зрозуміли, що якраз не війна є

---

¹⁵⁶ Фуко М. Политика - это продолжение войны другими средствами. // Интеллектуалы и власть. Т.1. - М., 2002. - С.148

¹⁵⁷ Там само. - С. 149

¹⁵⁸ Виходячи з усього першого розділу даної роботи, присвяченого аналізу світоєкономіки та транснаціональним акторам політичної і, відповідно, фінансової влади

продовженням політики, а політика є продовженням війни іншими засобами, то сама ідея про те, що протиріччя якимось чином стає таким, що не може більше зберігатися, виявляється уявленням, яке необхідно відкинути. Відповідно, кожне сучасне кризове явище¹⁵⁹, виходячи з історичної перспективи і посилаючись на М.Фуко, чудово демонструє приклад такої необхідності, тому що починаючи з того часу, коли стратегічна першість Заходу стала засновуватися лише на пограбуванні «третього світу» та бідних верств свого населення, було зрозуміло, що саме США та Захід стануть збільшувати свою залежність. Тому насправді криза відбувається завжди. Ми маємо справу з історичною дисциплінарністю, згідно з Фуко. І ця дисципліна, що в справі утримання влади показала себе настільки дієвою, відтепер втратила значну частину власної ефективності. Отже, в країнах Заходу та США дисципліна в її фукіанському розумінні входить у стан кризи.¹⁶⁰

Ми маємо справу з кризою дисципліни, тобто, те, як підкорюється системі індивід (капіталістичному, спекулятивному, військовому порядку, соціальному насильству тощо) завжди було дуже важливим. Але у зв'язку з сучасними світо економічними змінами, деякі з яких були описані у першому розділі даної роботи, суспільство змінилося настільки, що великі категорії людей дисципліні не піддаються, і тому ми змушені задумуватися над розвитком суспільства без дисципліни. Проте, керівний капіталістичний клас продовжує використовувати та підтримувати свою техніку влади, хоча ми й розуміємо, що сучасне дисциплінарне суспільство змінюється. Фуко наполягає на існуванні мікровлад, тоді як в сучасному світі головною темою була і залишається державна влада. Погоджуючись з теорією Фуко, можна сказати, що зазвичай ми надаємо державній владі особливого значення і багато хто думає, що інші форми влади є похідними від неї. Якщо державна влада і не впливає з інших видів влади, вона, безперечно, на них заснована і якраз вони дозволяють державній владі існувати. Тобто ми не можемо стверджувати, що вся сукупність владних відносин походить від державної влади.¹⁶¹ Отже, якщо говорити про зміни в державній владі, то слід перебудувати ті різноманітні відносини влади, які діють всередині суспільства. Якщо цього не зробити, суспільству не будуть корисними ніякі державні реформи. Тобто, підсумовуючи, ми хочемо сказати, що важливими є якраз самі ці відносини влади, що діють незалежно від індивідів, в руках яких зосереджена безпосередня влада.

---

¹⁵⁹ Кредитно-банківської кризи США 2008 р., глобального колапсу світових фінансових структур, кризи світо економіки в цілому, військові та соціальні конфлікти, стихійні лиха та насильства тощо

¹⁶⁰ Фуко М. Дисциплінарное общество в кризисе.// Интеллектуалы и власть. Т.1. - М., 2002.

¹⁶¹ Там само.

2.3.3. Феномен насилля в кризі глобального капіталізму

Отже, повертаючись безпосередньо до теми соціального насилля, варто було б знову звернутися до С. Жижека і, на початку, згадати гегельянське «нескінченне судження», що проголошує спекулятивну тотожність цих «непотрібних» та «надмірних» спалахів насильства, що викликають лише чисту та відкриту («несублімовану») ненависть до Іншого, та постполітичної мультикультуралістської світової терпимості до різниці, яка не виключає нікого.¹⁶² Звичайно, ми використовуємо термін «несублімована» в його звичайному значенні, яке в даному випадку повністю протилежне психоаналітичному: у зосередженні нашої ненависті на деякому представнику (офіційно терпимого) Іншого й складається найпростіший механізм сублімації. Всезагальний характер постполітичної конкретної спільності, яка стосується кожного на рівні символічного включення, цієї мультикультуралістської ідеї-та-практики «єдності у розрізненні» («усі рівні, усі різні»), залишає відкритим, як єдиний спосіб маркування Різниці, протосублімаційний жест перетворення випадкового Іншого (за статусом, статками, расою, релігією, статтю, тощо) на «абсолютно Іншого» неможливої Речі, основну загрозу нашої ідентичності – Речі, яку необхідно знищити для того, щоб ми могли виживати.¹⁶³ В цьому і полягає справжній гегельянський парадокс: остаточне досягнення істинно раціональної «конкретної всезагальності», тобто повне анулювання антагонізмів, «зрілий» світ домовленого співіснування різних груп, – збігається зі своєю радикальною протилежністю, з непередбачуваними спалахами насилля.¹⁶⁴

Одне з основних правил Гегеля у тому, що «об'єктивний» надлишок (безпосередньо панування абстрактної всезагальності, яка нав'язує свій закон «механічно», з повною індиферентністю до суб'єкта, що потрапив в її владу) завжди доповнюється «суб'єктивним» надлишком (нерегулярне та довільне вдоволення наших бажань). В якості ілюстрації такої взаємозалежності Балібар приводить різницю між двома протилежними, але доповнюючими одне одного формами надлишкового насильства: «ультраоб'єктивним» («структурним») насиллям, що властиве соціальним умовам глобального капіталізму («автоматичне» створення виключених та недостойних - пригноблених та безробітних), і «ультрасуб'єктивним» насильством нових етнічних та/чи

---

¹⁶² Жижек С. Некоторые политически некорректные размышления о насилии во Франции и не только // Логос. – 2006. – №2.

¹⁶³ Там само. – С. 26

¹⁶⁴ На кшталт соціального насильства у новому Орлеані чи молодіжних (політичних) рухів.

релігійних «фундаменталізмів».¹⁶⁵ Символічне знання, включене в саму соціальну практику суб'єкта, розпадається, з одного боку, на надлишкове «ірраціональне» насильство, що не має політико-ідеологічних основ та, з іншого боку, на безсилу зовнішню рефлексію, яка ніяк не впливає на дії суб'єкта.

Також слід додати, що повторна поява жорстокого Реального з «ірраціонального» насильства, нечуттєвого до рефлексивної інтерпретації, - це необхідний внутрішній бік уніфікованої рефлексивності, проголошеної теоретиками «суспільства ризику». Тому, чим більше сьогодняшня соціальна теорія говорить про кінець Природи та/чи Традиції та появи «суспільства ризику»,¹⁶⁶ тим сильніше неявні відсилання до «Природи» пронизують наш побутовий дискурс: навіть коли не йдеться про «кінець історії», ми повторюємо те ж саме, говорячи про настання постполітичного порядку, коли єдиними легітимними конфліктами здаються етнічні та культурні конфлікти. Тобто найголовнішим тут є те, що класова проблематика експлуатації робітників перетворюється на мультикультуралістську проблематику «нетерпіння Іншого» і т.д., а надмірне піклування мультикультуралістських лібералів щодо захисту етнічних прав імігрантів явно обумовлене «витісненим» класовим виміром.

Підсумовуючи, ми можемо сказати, що загальне місце «деконструкції» та теорії «суспільства ризику», згідно з якими сучасна людина відчуває себе повністю денатуралізованою та вважає навіть найбільш «природні» свої риси (наприклад, етнічну ідентичність) результатом вибору, чимось історично випадковим, чимось, чому можна навчитися, є глибоко оманливим: усі значні питання «суспільної ваги» зводяться у питанні регулювання та відношення до «природних» та «особистих» оцінок. Ми можемо віднести цю тезу до Югославських війн 90-х, до інтервенції в Сербію 1999 р., особливо до перманентних війн США в Афганістані та Іраку (і, відповідно, до владної техніки теорії тероризму та арабофобії), до Палестино-Ізраїльської війни, а також до російсько-грузино-осетинської війни серпня 2008 р.

Відповідно, на більш загальному рівні сучасні псевдонатуралізовані етнорелігійні конфлікти представляють собою форму боротьби, що ідеально відповідає глобальному капіталізму: «в нашу «постполітичну» епоху, коли політика у власному розумінні слова послідовно замінюється штучним керуванням суспільства, єдиним легітимним джерелом конфліктів залишаються культурні (релігійні) та природні (етнічні) протиріччя. «Оцінка»

---

¹⁶⁵ Там само. – С. 28

¹⁶⁶ Або кризового суспільства, і відповідно до цього – поширення політики антикризових заходів врегулювання конфліктів, в тому числі військових.

[наприклад, наше ставлення до бойовиків «Аль-Каїди» або до грузинських націоналістів – Л.Б.] слугує засобом регулювання соціального росту, ідеально підходячи до цієї масованої ренатуралізації». ¹⁶⁷

Висновки

«Капітал» показує, що капітал,

організуючи світ,

ніколи не може вийти за свої власні межі. ¹⁶⁸

У висновку даної роботи ми можемо погодитися зі С. Жижеком щодо того, що кризу можна вживати в дискурсі Пана, який вигадує нове означуване, точку пристьожки, яка наново стабілізує ситуацію та робить її читабельною. ¹⁶⁹ Таким чином, ми намагалися показати дію механізму ідеології під час кризової глобалізації та саму кризову глобалізацію у її світо економічному, фінансовому та військовому вимірі. Тому йдеться про підсумковий жест Пана, який не додає жодного нового позитивного змісту, але додає лише означуване, яке раптом перетворює кризу на новий порядок. Справа лише в тому, що такий «новий порядок» був і залишається кризовим. Не-кризового порядку, як ми це намагалися показати в ході нашого дослідження, не існує. Отже, «кризу сучасної світосистеми ми можемо назвати системною: якщо проблеми, що є частиною самої системи, вирішити неможливо, і позбутися їх можна тільки поза даною історичною системою, системна криза є очевидною». ¹⁷⁰ Сучасна світосистема, що і є капіталістичною економікою, вже давно переживає таку кризу. В результаті розриву між країнами «першого» та «третього» світів, а також системного зниження виробничих витрат (не дивлячись на «загальне» економічне зростання) у світовій політекономічній теорії досі немає виходу у подоланні циклічної тенденції економіки до «стискання» прибутку. Капіталісти почали шукати шляхи виходу у фінансових спекуляціях, але не у виробництві.

Ми показали, що фінансові маніпуляції приносять величезні прибутки (особливо банківському фінансовому сектору), проте дестабілізують таким чином світо економіку,

¹⁶⁷ Жижек С. Устройство разрыва. Параллаксное видение. – М., 2008. – С. 426

¹⁶⁸ Жижек С. Устройство разрыва. Параллаксное видение. – М., 2008. – С. 412

¹⁶⁹ Жижек С. Ирак: история про чайник. – М., 2004.

¹⁷⁰ Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение. – М., 2006. – С. 176

забезпечуючи коливання курсів валют та безробіття, що спричиняє кризу фінансової системи. Тому, сучасна світо економіка знаходиться у своїй спекулятивній фазі, при цьому вона не є підвладною основним фінансовим інститутам держави. Останні події, проаналізовані нами у відповідних розділах роботи, присвячених кредитно-банківській кризі 2008-2009 рр., підтверджують глибину сьогоднішньої кризи та її системність.

Ми також показали, що у 80-90-і рр. всі західні країни тією чи іншою мірою лібералізували свої фінансові ринки. Проте, парадокс полягає у тому, що саме електронні трансакції надали державі теоретичну можливість отримувати стовідсоткову інформацію про те, що відбувається на цих ринках, відповідно, легальний фінансовий ринок теоретично може контролюватися. Але питання, кому це вигідно, ми не ставимо в даній роботі.

Інша проблема полягає у тому, що чим більший фінансовий капітал обертається на таких ринках, тим більшим стає розрив між біржовими спекуляціями та «реальною економікою». Спекулятивний ринок обіцяє миттєві прибутки, однак ресурси мають вкладатися в реальні компанії, адже фіктивний капітал потребує дійсно працюючої, реальної економіки. Але при цьому фінансовий ринок породжував десинхронізацію інвестиційних проектів в різних галузях. Тобто гроші бралися з реальної економіки для того, аби обертатися на біржі. Таким чином, промисловий сектор мав нести подвійний тягар: забезпечити прибутковість підприємств і одночасно субсидувати фінансові спекуляції. Наслідком цього сьогодні є дефіцит капіталовкладень у промисловість, особливо гостро відчутний в країнах Третього світу (в Україні на сьогодні глибина падіння виробництва сягає більше 50%¹⁷¹).

Отже, нерівномірність розвитку між галузями та країнами є для капіталізму як фактором росту, так і фактором дестабілізації і складає його онтологічне протиріччя. Мало того, що США були і залишаються найбільшим ринком (що, правда, надзвичайно конкурує з китайським), американський долар досі є світовою валютою. Ми пояснили це тим, що чим більш відкритою була економіка інших країн, тим більшим був приплив іноземного капіталу в США. Чим більшим був американський ринок капіталу, тим привабливішим він був для інвесторів. Переводячи капітал з інших країн світу, США, таким чином, дестабілізує ситуацію в цих країнах, проте, в той же час, таке зростання американської економіки було свого роду амортизатором, що стримував цьогорічну світову депресію з 2001 року. « Цей неймовірний потік іноземного капіталу - два чи три мільярди на рік

---

¹⁷¹ Порошенко П. Время действовать.// Кореспондент. - 2009. - №. 6. - С.34

протягом останніх років - допоміг забезпечити економічний ріст, - відзначає Даг Хенвуд. – Він забезпечував підвищення ринкових курсів, він надавав можливість американському споживачу жити на широку ногу».¹⁷²

Депресія у країнах Східної Європи та деяких державах третього світу в умовах «відкритої економіки» лише сприяла перетоку грошей, підтримуючи зростання США. Втеча капіталу з Росії принесло Америці надприбутки, але те саме можна сказати й про Азію, Латинську Америку, Європу і взагалі про країни ще Радянського Союзу: усі вони внесли свою частку у американську фондову біржу. Але насправді «інформаційна економіка» вразлива до тих самих ринкових циклів, що й традиційна. Після того, як можливості експансії в реальних секторах були вичерпані, «нова економіка» стала вирішальним фактором сьогоденної кризи.

До 2000 року американська економіка більше, ніж будь-яка інша, виграла від вище окресленого фінансового порядку і одночасно залишалася головним стабілізаційним фактором для світосистеми. Проте надалі, як ми могли бачити, ситуація радикально змінилася: американський ринок не тільки виявився нездатним долати кризові тенденції, що накопичувалися у світовому масштабі, але й сам став джерелом сьогоденного кризового вибуху. Якщо стрімке зростання біржових котувань та фінансовий «stock market bubble» у США 90-х рр. був помічений економістами, то збільшення заборгованості американського середнього класу не сприймався аж по сьогоднішній день як привід для занепокоєння.

При цьому, як ми показали, експансія фінансового капіталу не могла не супроводжуватися динамічним розвитком кредитного ринку. Цьому сприяло як поширення електронних карток та online banking, що зробили кредит надзвичайно доступним, так і загальна кон'юнктура ринку. Самі фінансові корпорації послідовно проводили політику, спрямовану на заохочення до своєї продукції якомога більшої маси населення. Відповідно, американський середній клас виявився на середину 90-х рр. пов'язаний боргами. Оскільки це проходило на рівні загального зростання економіки, ріст заборгованості не викликав тривоги, доки він супроводжувався ростом грошових доходів. При цьому абсолютно не принципово, чи доходи зростали швидше за заборгованість чи ні.

Зростання боргової піраміди супроводжувалося таким же зростанням біржової піраміди. Ці два процеси підтримували одне одного і представляли фіктивний капітал. Відповідно, споживацький борг і загальний борг з нерухомості у США вже у 2000 р. перевищували

---

¹⁷² Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003. - С. 143

державний борг. Так само, як акції не можуть в повному обсязі бути реалізованими без миттєвого падіння котувань, так і різке скорочення боргу викликало б кризу банківських інститутів. 2008 рік став часом такої кризи.

Ми тільки зараз усвідомлюємо, наскільки крах на біржі є небезпечним для, в даному випадку американського, середнього класу. Разом із котуваннями акцій постраждали пенсії та усі соціальні виплати. Але проблема насправді не стільки у американській системі спекулятивної економіки та кредитування, скільки у тому, що США стали еталоном відповідної ідеології «вільного ринку» для ЄС, Азії, Росії та Східної Європи.

Як ми вже сказали, США буде напрочуд складно в подальшому змушувати весь світ фінансувати їхній глибокий зовнішньоторгівельний дефіцит, як і сподіватися знизити його за допомогою постійного падіння долару, не ускладнюючи при цьому відносин з Китаєм та Європою. Структурні дисфункції Євросоюзу також стають очевидними у всій своїй повноті під час кризової ситуації. Тому, тип росту економік, що розвиваються і є повністю залежними від експорту, також показують свої межі (український варіант в тому числі). Таким чином, сучасні кризові 2008-2009 роки дозволили нам зрозуміти соціальне стримування капіталістичної конфігурації глобальної економіки. Але через те, що дані економічні дефолти є невід'ємною частиною капіталістичної системи, керівний клас транснаціональних акторів не здатен з ними упоратися та ліквідувати причини наступної кризи.

Також, сьогодні США використовує військову експансію в Афганістан та Ірак, сподіваючись відвернути економічну депресію та соціальну кризу ідеологією «воєнної нестабільності», терористичної небезпеки чи то етнічних конфліктів. Насправді ж, як ми це і намагалися окреслити, кризові періоди найчастіше дають корпоративним інвесторам можливість наново ствердити свої владні амбіції та підвищити прибутки, що доводить ця перманентна воєнна криза в Іраку задля капіталізації воєнної промисловості США та Європи.

Отже, ми можемо стверджувати, що маємо глобальну ситуацію кризи самої кризи, кризи поняття кризи. Також, легітимація нового расизму у глобальному капіталізмі не є ні натуралістичною, ні культурною, вона засновується тільки на економічному факторі, тобто основний владний поділ проходить між тими, хто включений в сферу відносного економічного процвітання й тими, хто виключений з неї. Відповідно, в такому ключі ми й говоримо про можливість демократії в сучасній світосистемі. Основним «правом людини» в пізньокапіталістичному суспільстві є право не бути об'єктом «домагання», тобто знаходитися на безпечній відстані від інших. Але що тут є найцікавішим: схожа

структура присутня і у нашому ставленні до капіталістичної спекуляції: все в порядку, якщо вона врівноважується благодійною діяльністю – спочатку ви накопичуєте мільярди, потім перетворюєте їх у «благодійну продукцію».¹⁷³ Те саме стосується й війни, логіки гуманітарного та пацифістського мілітаризму: з війною все в порядку, поки вона дійсно слугує встановленню миру, демократії та створенню умов для поширення гуманітарної допомоги. Але хіба те саме не стосується самої демократії та прав людини: з правами людини все в порядку, якщо вони «переглянуті» в бік включення надзвичайного стану (стану соціальної кризи). Типова стратегія сьогоденного капіталізму – субюгоди з зовнішніми фірмами та передача останнім матеріального виробництва шляхом субпідряду. Саме так частіше за все діє демократія «першого світу» по відношенню до «третього» - вона використовує його кризовий стан, штучно створений виробничими вимогами експлуатації або війни, на користь отримання надприбутковості та надфективності свого виробництва. Відповідно, виникають нові «стіни» та нетерпимість до Іншого.

Отже, ми намагалися показати межі глобалізації: необхідна сьогодні «реструктуризація» економіки зіштовхується з сильною протидією з боку більшості робітників, тому її можна здійснити тільки недемократичними засобами.

Але, насамкінець, дозволимо собі зауважити: власне, кого турбує те, чому ми присвятили стільки змісту даної роботи - наприклад, - чи зупинився ріст економічних показників та біржових індексів, чи навіть став від'ємним? Хіба ми не вдовольнилися ще високими темпами зросту, які потенційно могли б привести до якісно кращого рівня життя ширших верств населення? «В сьогоднішній політиці Подією стало б порушення автоматичного механізму системи, розрив зі знесиленою альтернативою: або ми просто відкрито підтримуємо вільну ринкову глобалізацію, або ми даємо нездійсненні обіцянки, слідуючи логіці чудодійних рецептів того, як поєднати непоєднуване, поєднати глобалізацію з соціальною солідарністю».¹⁷⁴ А що, як сама гарантія противників капіталістичної глобалізації у – безпосередньо - подоланні глобального капіталізму, є насправді гарантією того, що нічого не зміниться? Що, якщо тільки повне визнання замкненості існуючої глобальної ситуації кризи може підштовхнути нас до реальних змін?¹⁷⁵ Саме в цьому сенсі віртуальна альтернатива виявляє власну дійсність, тобто представляє собою позитивну онтологічну складову існуючого порядку.

---

¹⁷³ Ми апелюємо до прикладу Дж. Сороса

¹⁷⁴ Жижек С. Ирак: история про чайник. – М., 2004. – С. 221

¹⁷⁵ Жижек С. Опір-це капітуляція.// <http://livasprava.in.ua/archive/index.php?limitstart=355>

Список літератури:

- 1.Альтерглобализм: теория и практика "антиглобалистского" движения. – М., 2003.
- 2.Арриги Д. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени. - М.,2006.
3. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. – М., 2004.
4. Бек У. Что такое глобализация? – М., 2001.
- 5.Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. - М., 2007.
- 6.Белло У. Азия: растущая ярость.// http://scepsis.ru/library/id_2358.html
- 7.Белло У. На пути к новому американскому изоляционизму.//
<http://www.politizdat.ru/article/128/>
8. Валлерстайн И. После либерализма. -М., 2003.
9. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение. – М., 2006.
10. ван Кревельд М. Трансформация войны. - М., 2005.
11. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. – М., 2004.
12. Глобальный дискурс. Сб.ст. – С., 2003// <http://www.dglobal.narod.ru/>
13. Глобальні модерності / За ред. М.Фазерстоуна, С.Леша.-К.,2008.
- 14.Джаясурия К. 11 сентября, безопасность и новая постлиберальная политика страха // Неприкосновенный запас. – 2004. – №4.
- 15.Джордж С. Доклад Лугано. – Е., 2005.
16. Жижек С. Война в Ираке: в чем заключается подлинная опасность? // Логос. – 2003. – №1.
17. Жижек С. Некоторые политически некорректные размышления о насилии во Франции и не только // Логос. – 2006. – №2.

18. Жижек С. Ирак: история про чайник. – М., 2004.
19. Жижек С. Устройство разрыва. Параллаксное видение. – М., 2008.
20. Жижек С. Опір-це капітуляція.// <http://livasprava.in.ua/archive/index.php?limitstart=355>
21. Их кризис, наши выводы. Марксисты об экономическом кризисе 2007-2??? - Москва, 2008.// <http://www.pasolini.ru/fmp.html>
22. Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. – М., 2003.
23. Кагарлицкий Б. // <http://2001.NovayaGazeta.Ru/nomer/2001/09n/n09n-s00.shtml>
24. Кагарлицкий Б. Проблема ВТО.// http://scepsis.ru/authors/id_58.html
25. Кагарлицкий Б. Две Европы и один кризис.// <http://www.zvezda.ru/economics/2009/03/25/eurocrisis.htm>
26. Каллиникос А. Антикапиталистический манифест. – М., 2005.
27. Кейган Р. О рае и силе: Америка и Европа в новом мировом порядке. – М., 2004.
28. Кляйн Н. Народ восстаёт против грабительских планов спасения экономики.// http://scepsis.ru/library/id_2353.html
29. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии. – М., 2002.
30. Мартен Д., Мецжер Ж.-Л., П'ер Ф. Метаморфози світу: Соєологія глобалізаєї. – К., 2005.
31. Масараш Т. Необходимость радикальной альтернативы.// http://scepsis.ru/library/id_2222.htm
32. Маслов О. G-2 или американо–китайский двухполярный мир: вызов для Китая.// <http://www.polit.nnov.ru/2009/01/26/usachina2wchi/>
33. Порошенко П. Время действовать.// Корреспондент. - 2009. - №. 6
34. Сабадо Ф. Кризис переформатирует всю мировую политику.// <http://www.vpered.org.ru/comment167.html>
35. Сол Д.Р. Ублюдки Вольтера. Диктатура разума на Западе. – М., 2007.

36. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар. – К., 2003.
- 37.Тодд Э. После империи. Рах Americana – начало конца. – М., 2004.
- 38.Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево: Зрозуміти глобалізацію. – Л., 2002.
- 39.Фуко М. Интеллектуалы и власть. Т.1.-М.,2002
- 40.Хабермас Ю. Учитесь на опыте катастроф? Диагностический взгляд на XX век.//
<http://www.politizdat.ru/article/15/>
- 41.Хазин М. Правда о Всемирном Банке, Энрон и глобальной оккупации (Интервью с Греггом Паластом, журналистом БиБиСи и Обсервер, 2002).//
<http://rusref.nm.ru/indexpub56.htm>
42. Харви Д. Действительно ли это конец неолиберализма?//
<http://www.rabkor.ru/?area=articleItem&id=2332>
43. Хардт М., Негри А. Империя. – М., 2004.
- 44.Хомский Н. Прибыль на людях – М., 2002
- 45.Хомский Н. Классовая война. Интервью с Д. Барзамяном. – М., 2003
- 46.Хомский Н. Почему для Америки все кончено.//<http://www.politizdat.ru/article/89/>
- 47.Шморгун О.Світова фінансова криза: останнє попередження. //w w w. n a r d e. c o m
48. Эко У. Наши горячие войны.//
<http://www.inosmi.ru/stories/03/03/03/3288/229807.html>.